

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

Кафедра міжнародного права та галузевих правових дисциплін

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

за темою:

**ІНДИВІДУАЛЬНА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ
ЗЛОЧИНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

Виконав:

здобувач 2 курсу, групи ММ-21д
освітньо-професійної програми
«Міжнародне право»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Статков Михайло Олегович

Науковий керівник:

Пилипенко Володимир Пилипович, доктор
юридичних наук, професор, заслужений юрист
України, доцент кафедри міжнародного права та
галузевих правових дисциплін _____

(підпис)

Рецензент: _____

_____
(П.І.Б., науковий ступінь, вчене звання, посада)

Робота допущена до захисту в ЕК

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри:

Регушевський Едуард Євгенович, кандидат
юридичних наук, доцент, доцент кафедри
міжнародного права та галузевих правових
дисциплін _____

(підпис)

Реєстрація

номер

дата

підпис завідувача кафедри**Рекомендовано
до захисту**

підпис наукового
керівника

ініціали, прізвище наукового керівника**Результат захисту**

оцінка

дата захисту**Голова ЕК**

підпис

ініціали, прізвище**Члени ЕК**

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище**Секретар ЕК**

підпис

ініціали, прізвище

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

**ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ**

Направляється студент Статков Михайло Олегович до захисту магістерської роботи
Освітній ступінь «Магістр»
Освітньо-професійна програма «Міжнародне право»
Спеціальність 293 «Міжнародне право»
Галузь знань: 29 «Міжнародні відносини»
На тему: «Індивідуальна кримінальна відповідальність за воєнні злочини в міжнародному праві».

Магістерська робота і рецензія додаються.
Завідувач кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін КУП НАН України,
к. ю. н., доцент _____ Е. Є. Регушевський

Довідка про успішність

Статков Михайло Олегович за період навчання за спеціальністю 293 «Міжнародне право» з 2023 року до 2025 року повністю виконав навчальний план за напрямом підготовки, спеціальністю з таким розподілом оцінок за:

національною шкалою: відмінно _____%, добре _____%, задовільно _____%;
шкалою ЄКТС: А _____%; В _____%; С _____%; D _____%; E _____%.

Методист: _____

Висновок керівника магістерської роботи

Студент Статков Михайло Олегович вчасно виконав поставлені перед ним науковим керівником завдання щодо виконання магістерської роботи на тему «Індивідуальна кримінальна відповідальність за воєнні злочини в міжнародному праві», у повному обсязі розкрив зміст заявленої теми дослідження, чітко дотримувався вимог структуризації і оформлення роботи у відповідності із Методичними рекомендаціями щодо виконання та захисту магістерських робіт Київського університету права Національної академії наук України. З огляду на відсутність значних недоліків дослідження роботу М.О. Статкова може бути допущено до захисту.

Науковий керівник _____ В. П. Пилипенко
“ _____ ” _____ 20 _____ року

**Висновок кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін
КУП НАНУ на магістерську роботу**

Магістерську роботу розглянуто. Студент Статков М.О. допускається до захисту цієї роботи в Екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін _____
_____ (підпис)
“ _____ ” _____ 20 _____ року

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА

Кафедра міжнародного права та галузевих правових дисциплін
Освітній ступінь «Магістр»
Освітньо-професійна програма «Міжнародне право»
Спеціальність 293 «Міжнародне право»
Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри міжнародного
права та галузевих правових
дисциплін
Регушевський Е. Є.

_____
(підпис)
« ____ » _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я
НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Статкова Михайла Олеговича

1. Тема роботи: **«Індивідуальна кримінальна відповідальність за воєнні злочини в міжнародному праві»**

Керівник роботи: Пилипенко В.П., д.ю.н., професор, доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін КУП НАН України

_____
(підпис)

2. Строк подання студентом роботи: до «19» червня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи: кваліфікаційна магістерська дипломна робота на тему «Індивідуальна кримінальна відповідальність за воєнні злочини в міжнародному праві» складається зі вступу, трьох розділів (Розділ I «Воєнні злочини в системі сучасного міжнародного права»; Розділ II «Міжнародний кримінальний суд як постійнодіючий орган, що здійснює міжнародну юрисдикцію щодо притягнення до відповідальності осіб за воєнні злочини»; Розділ III «Діяльність Міжнародного кримінального суду щодо притягнення до відповідальності осіб, які скоїли воєнні злочини»), висновків, списку використаних джерел зі 102 найменувань.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити).

До розгляду і розробки були рекомендовані наступні питання:

- Проаналізувати еволюцію концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини в міжнародному праві та визначити ключові етапи її становлення, починаючи з Нюрнберзького та Токійського процесів до сучасних тенденцій.

- Дослідити правові норми та принципи Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що регламентують визначення воєнних злочинів, їх кваліфікацію та встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності.

- Систематизувати та проаналізувати судову практику Міжнародного кримінального суду у справах щодо воєнних злочинів, звернувши особливу увагу на тлумачення Судом понять «ефективний контроль» та «знання» у контексті відповідальності командування.

- Визначити особливості та виклики застосування норм міжнародного кримінального права щодо воєнних злочинів в умовах сучасних збройних конфліктів, зокрема на прикладі збройної агресії Російської Федерації проти України.

- Оцінити роль та ефективність діяльності Міжнародного кримінального суду як ключового механізму міжнародної кримінальної юстиції у боротьбі з безкарністю за воєнні злочини.

- Сформулювати науково обґрунтовані висновки та практичні рекомендації щодо вдосконалення міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини та розвитку міжнародного кримінального правосуддя.

5. Консультанти розділів магістерської роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Воєнні злочини в системі сучасного міжнародного права	Пилипенко В.П., д.ю.н., професор, доцент	27.12.2024	27.12.2024
Міжнародний кримінальний суд як постійнодіючий орган, що здійснює міжнародну юрисдикцію щодо притягнення до відповідальності осіб за воєнні злочини	Пилипенко В.П., д.ю.н., професор, доцент	12.02.2025	12.02.2025
Діяльність Міжнародного кримінального суду щодо притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, які скоїли воєнні злочини	Пилипенко В.П., д.ю.н., професор, доцент	25.03.2025	25.03.2025

6. Дата видачі завдання: 19 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Погодження плану та підбір літератури	До 27.12.2024	
2.	Написання вступу та I розділу магістерської роботи	з 27.12.2024 по 12.02.2025	
3.	Написання II розділу магістерської роботи	з 12.02.2025 по 25.03.2025	
4.	Написання III розділу магістерської роботи та подання завершеної роботи студентом науковому керівнику	з 25.03.2025 по 23.04.2025	
5.	Реєстрація магістерської роботи на кафедрі	з 23.04.2025 по 07.05.2025	
6.	Попередній захист магістерської роботи на кафедрі	з 07.05.2025 по 23.05.2025	
7.	Оформлення письмового відгуку наукового керівника, рецензування та допуск кафедрою магістерської роботи до захисту в ЕК	з 23.05.2025 до 19.06.2025	

Здобувач вищої освіти _____ Прізвище та ініціали
(підпис)

Керівник роботи _____ Прізвище та ініціали
(підпис)

Консультант роботи _____ Прізвище та ініціали
(підпис)

Анотація

Робота містить 112 сторінок, список використаних джерел становить 102 найменувань

«Індивідуальна кримінальна відповідальність за воєнні злочини в міжнародному праві»

Актуальність теми обумовлена тим, що на сьогоднішній день однією з найбільш актуальних проблем світового суспільства стала безкарність окремих фізичних осіб за воєнні злочини в міжнародному кримінальному аспекті. Індивідуальна кримінальна відповідальність за воєнні злочини є одним із ключових принципів сучасного міжнародного права. Вона базується на тому, що не лише держави, а й конкретні особи можуть бути притягнуті до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права. Особливої гостроти ця проблема набула в умовах сучасних збройних конфліктів, зокрема, агресії РФ проти України.

У цьому контексті діяльність Міжнародного кримінального суду (далі — МКС) та механізмів міжнародної кримінальної юстиції набуває неабиякого значення для забезпечення справедливості та відновлення верховенства права на глобальному рівні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації міжнародної кримінальної відповідальності за воєнні злочини. Предметом - теоретичні засади та еволюція концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини, правові норми, принципи Римського статуту МКС, а також його практика щодо кваліфікації та розгляду справ про воєнні злочини.

Метою дипломної роботи є комплексний аналіз доктринальних підходів, правових інструментів та практики Міжнародного кримінального суду (МКС) щодо притягнення до відповідальності за воєнні злочини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні теоретичних і практичних аспектів індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини в міжнародному праві з урахуванням сучасних викликів та тенденцій розвитку міжнародної кримінальної юстиції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання висновків та дослідження загалом, сформульованих у роботі, для вдосконалення міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини, а також у навчальному процесі при вивченні міжнародного кримінального права.

Апробація результатів дослідження відбулась шляхом публікації статті в журналі «Юридичний науковий електронний журнал».

Структура магістерської роботи складається зі вступу, трьох розділів, поділених на сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

***Ключові слова:** воєнні злочини, індивідуальна кримінальна відповідальність, Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, міжнародне кримінальне правосуддя, збройні конфлікти, Україна, відповідальність керівництва, командна відповідальність, міжнародне гуманітарне право.*

Abstract

The paper contains 112 pages; the list of references includes 102 titles.

‘Individual criminal liability for war crimes in international law’

The relevance of the research topic is underscored by the fact that the impunity of certain individuals for war crimes, in its international criminal aspect, has become one of the most pressing issues confronting global society today. Individual criminal liability for war crimes stands as a cornerstone principle of modern international law. It is predicated on the notion that not only states, but also specific individuals, can be held accountable for liabilities of international humanitarian law. This problem has gained particular urgency amidst contemporary armed conflicts, notably the aggression of the Russian Federation against Ukraine.

In this context, the activities of the International Criminal Court (hereinafter – ICC) and the mechanisms of international criminal justice assume paramount importance for ensuring justice and restoring the rule of law on a global scale.

The object of the research is the social relations arising in the sphere of implementation of international criminal liability for war crimes. The subject encompasses the theoretical foundations and the evolution of the concept of individual criminal liability for war crimes, the legal norms and principles of the Rome Statute of the ICC, as well as its practice regarding the qualification and consideration of war crimes cases.

The aim of the thesis is to conduct a comprehensive analysis of doctrinal approaches, legal instruments, and the practice of the International Criminal Court (ICC) in holding individuals accountable for war crimes. The scientific novelty of the obtained results lies in a thorough study of the theoretical and practical aspects of individual criminal liability for war crimes in international law,

taking into account current challenges and trends in the development of international criminal justice.

The practical significance of the research results lies in the possibility of using the conclusions and the study as a whole, formulated in the thesis, to improve international legal mechanisms of accountability for war crimes, as well as in the educational process when studying international criminal law.

The approbation of the research results took place through the publication of an article in the journal «Legal Scientific Electronic Journal».

The structure of the master's thesis consists of an introduction, three chapters divided into seven sections, conclusions and a list of references.

Keywords: *war crimes, individual criminal liability, International Criminal Court, Rome Statute, international criminal justice, armed conflicts, Ukraine, leadership accountability, command responsibility, international humanitarian law.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	12
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	19
1.1 Історичний розвиток концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів на прикладі Міжнародних ad hoc трибуналів....	20
1.2. Поняття та види воєнних злочинів, визначених у римському Статуті Міжнародного кримінального суду	34
Висновки до розділу 1	40
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД ЯК ПОСТІЙНОДЮЧИЙ ОРГАН, ЩО ЗДІЙСНЮЄ МІЖНАРОДНУ ЮРИСДИКЦІЮ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ	43
2.1. Підстави, умови та принципи здійснення юрисдикції Міжнародного кримінального суду стосовно воєнних злочинів.....	45
2.2. Порядок притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що вчинили воєнні злочини.....	52
Висновки до розділу 2	64
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ СКОЇЛИ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ	67
3.1. Практика Міжнародного кримінального суду у справах щодо воєнних злочинів.....	68
3.2. Діяльність Міжнародного кримінального суду щодо ситуації в Україні у зв'язку із російською агресією.....	82
3.3 Притягнення до відповідальності за воєнні злочини військово-політичного керівництва російської федерації за вчинені ними в Україні воєнні злочини....	88
Висновки до розділу 3	95
ВИСНОВКИ	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	101

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі

МКС – Міжнародний кримінальний суд

МТКЮ - Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії

МТР - Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди

РПФ - Руандійський патріотичний фронт ,

LAWS - Lethal Autonomous Weapons Systems, Летальні автономні системи зброї

БПЛА - Безпілотний літальний апарат

МКЧХ - Міжнародний Комітет Червоного Хреста

UPC – Union of Congolese Patriots, Союз конголезьких патріотів

FPLC – Forces for the Liberation of Congo, Патріотичні сили звільнення Конго

ДРК - Демократична Республіка Конго,

FRPI – Force de résistance patriotique en Ituri, Патріотичні сили опору в Ітурі

ЦАР - Центральноафриканська Республіка

MLC - Movement for the Liberation of Congo, Рух за визволення Конго

ЄС - Європейський союз

РФ - Російська Федерація

РЄ - Рада Європи

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний світ характеризується зростаючою інтенсивністю та жорстокістю збройних конфліктів, що супроводжуються масштабними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права та прав людини. У цих умовах проблема безкарності окремих фізичних осіб за вчинення воєнних злочинів набуває особливої гостроти та є одним із найскладніших викликів для міжнародного співтовариства. Принцип індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини, що є фундаментальним для сучасного міжнародного права, покликаний забезпечити, що не лише держави, а й конкретні особи, незалежно від їхнього статусу, будуть притягнуті до відповідальності за такі тяжкі діяння.

Особливої значущості ця проблема набула в контексті безпрецедентної збройної агресії Російської Федерації проти України, яка зумовила масові та системні порушення норм міжнародного гуманітарного права, включаючи очевидні воєнні злочини. Необхідність ефективного міжнародно-правового реагування на ці події та забезпечення невідворотності покарання винних осіб та держав зумовлює першочергову роль Міжнародного кримінального суду (МКС) та інших механізмів міжнародної кримінальної юстиції. Їхня діяльність є критично важливою для відновлення довіри до міжнародного правосуддя, забезпечення справедливості для жертв та утвердження верховенства права на глобальному рівні.

Сукупність цих факторів – від зростання кількості та жорстокості конфліктів до чіткого сигналу МКС щодо розширення кола суб'єктів відповідальності – підкреслює не лише теоретичну, але й надзвичайно практичну цінність цього дослідження. Аналіз механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини, вивчення практики Міжнародного кримінального суду та

осмислення викликів, з якими стикається міжнародне кримінальне правосуддя, є життєво необхідним для формування ефективних правових стратегій, запобігання майбутнім звірствам та забезпечення невідворотності покарання. Таким чином, ця робота має на меті не лише поглибити доктринальні знання у сфері міжнародного кримінального права, а й надати практичні орієнтири для розбудови стійкої системи міжнародного правосуддя, здатної відповідати на виклики XXI століття та гарантувати справедливість для жертв збройних конфліктів.

Метою дипломної роботи є здійснення комплексного та багатоаспектного аналізу доктринальних підходів, міжнародно-правових інструментів та емпіричної практики Міжнародного кримінального суду (МКС) щодо притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини, а також критичне осмислення та виявлення ключових викликів і перспектив подальшого розвитку міжнародного кримінального правосуддя в контексті сучасних збройних конфліктів та їх наслідків. Для досягнення поставленої мети наукового дослідження необхідне вирішення наступних **завдань**:

1. Проаналізувати еволюцію концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини в міжнародному праві та визначити ключові етапи її становлення, починаючи з Нюрнберзького та Токійського процесів до сучасних тенденцій.

2. Дослідити правові норми та принципи Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що регламентують визначення воєнних злочинів, їх кваліфікацію та встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності.

3. Систематизувати та проаналізувати судову практику Міжнародного кримінального суду у справах щодо воєнних злочинів, звернувши особливу увагу на тлумачення Судом понять «ефективний контроль» та «знання» у контексті відповідальності командування.

4. Визначити особливості та виклики застосування норм міжнародного кримінального права щодо воєнних злочинів в умовах сучасних збройних конфліктів, зокрема на прикладі збройної агресії Російської Федерації проти України.

5. Оцінити роль та ефективність діяльності Міжнародного кримінального суду як ключового механізму міжнародної кримінальної юстиції у боротьбі з безкарністю за воєнні злочини.

6. Сформулювати науково обґрунтовані висновки та практичні рекомендації щодо вдосконалення міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини та розвитку міжнародного кримінального правосуддя.

Об'єктом дослідження є комплекс суспільних відносин, що виникають у сфері функціонування та реалізації міжнародної кримінальної відповідальності за воєнні злочини

Предметом дослідження є теоретичні засади, еволюція та сучасні доктринальні підходи до концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини; правові норми та основоположні принципи Римського статуту МКС, що регламентують юрисдикцію та процедури Суду; судова практика Міжнародного кримінального суду щодо кваліфікації та розгляду конкретних справ про воєнні злочини; а також ключові особливості, виклики та перспективи застосування цих норм та механізмів в умовах динамічних сучасних збройних конфліктів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному та системному дослідженні теоретичних, нормативно-правових та практичних аспектів індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини в міжнародному праві. Це дослідження проведено з урахуванням останніх викликів та актуальних тенденцій розвитку міжнародної кримінальної юстиції, зокрема на прикладі ситуації в Україні та новітньої практики МКС. Запропонований підхід

дозволяє глибше зрозуміти механізми притягнення до відповідальності та перспективи їх вдосконалення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання сформульованих у роботі висновків, рекомендацій та узагальнень для кількох ключових цілей: по-перше, для вдосконалення чинних міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини; по-друге, для розробки та імплементації національних стратегій щодо переслідування за такі злочини; по-третє, у навчальному процесі вищих юридичних навчальних закладів при вивченні курсів з міжнародного публічного права, міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права; по-четверте, як аналітична основа для представників органів державної влади, правозастосовних органів та громадських організацій, що займаються питаннями міжнародної кримінальної юстиції.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, зокрема:

- історичний метод – для дослідження еволюції концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини;
- порівняльно-правовий метод – для порівняння норм міжнародного права, що регулюють відповідальність за воєнні злочини, з нормами національного законодавства;
- формально-логічний метод – для аналізу юридичних норм, понять та категорій;
- системно-структурний метод – для дослідження місця та ролі Міжнародного кримінального суду в системі міжнародної кримінальної юстиції;
- метод аналізу судової практики – для дослідження практики Міжнародного кримінального суду у справах щодо воєнних злочинів.

Інформаційна база дослідження. В ході проведення дослідження були використані наступні види інформації: міжнародно-правові акти (зокрема,

Римський статут Міжнародного кримінального суду, Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них), рішення та доповіді Міжнародного кримінального суду, рішення інших міжнародних судових та квазісудових органів, матеріали міжнародних конференцій та семінарів, звіти міжнародних організацій (таких як ООН, ОБСЄ, Amnesty International), а також публікації у провідних фахових періодичних виданнях та матеріали офіційних веб-сайтів компетентних органів (наприклад, Офісу Генерального прокурора України, Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні). З науковців та їх робіт варто окремо виділити: В. Попко та його аналіз еволюції концепції міжнародного злочину в постнюрнберзький період; Вільяма Шабаса – фундаментального експерта з питань юрисдикції, структури та застосування Римського статуту Міжнародного кримінального суду; Кевіна Дж. Геллера з його дослідженням механізмів міжнародно-правової співпраці та їхню роль у забезпеченні правосуддя; Антоніо Кассезе (Antonio Cassese) та співавтори (Паола Гаета, Шиньян Фан), які є Авторами одного з найавторитетніших підручників, що надає комплексний огляд міжнародного кримінального права та практики судів; Отто Трифтерер (Otto Triffterer) - відомого редактора та автора фундаментального «Коментаря до Римського статуту Міжнародного кримінального суду». Його робота є незамінним джерелом для глибокого тлумачення кожної статті Статуту, включаючи положення про воєнні злочини, юрисдикцію та відповідальність командування, що є ключовим для розуміння практики МКС; Герхард Верле зі своєю роботою «Principles of International Criminal Law»; Михайленко В. О. – наш вітчизняний науковець, що також спеціалізується на питаннях міжнародного кримінального права та гуманітарного права; робота Річарда Скілбека чиї дослідження часто зосереджені на практичних аспектах міжнародного кримінального судочинства, доказовій базі та специфіці розслідування міжнародних злочинів; або Роберта Крайєра з його підтвердженнями наявності недоліків у діяльності МКС.

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів дослідження відбулась шляхом публікації статті в журналі в журналі «Юридичний науковий електронний журнал».

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, що поділені на сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел зі 100 найменувань. Загальний обсяг роботи – 102 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.

Історія розвитку концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини є складною та багатогранною, відображаючи еволюцію міжнародного права та зміни у поглядах на суб'єктність у міжнародних відносинах.

На початкових етапах розвитку міжнародного права відповідальність за порушення законів та звичаїв війни покладалася переважно на держави як на основних суб'єктів міжнародних відносин. Індивіди, як правило, розглядалися лише як інструменти державної політики, а не як самостійні суб'єкти міжнародного права.

Це положення починає мінятися тоді, коли з другої половини ХХ століття у зв'язку з визнанням Міжнародним судом ООН міжнародної правосуб'єктності самої Організації Об'єднаних Націй в практиці міжнародного права починає складатися правило про визнання правосуб'єктності всіх міжнародних міжурядових організацій.

Індивідуальна кримінальна відповідальність фізичних осіб за міжнародні злочини є відносно новим явищем у міжнародно-правовій практиці. Закінчення Другої світової війни стало каталізатором формування міжнародного кримінального права, одним із наріжних каменів якого є принцип персональної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів. Таким чином, відповідальність особи за міжнародним правом вийшла за межі лише національної юрисдикції та набула міжнародного виміру.

Тому, для ширшого розуміння інституту воєнних злочинів, варто почати нашу роботу з історичного екскурсу. Перш за все слід підкреслити, що сам інститут міжнародної кримінальної відповідальності за воєнні злочини має значно глибші історичні корені, ніж це може здатися на перший погляд. Ще у XV столітті в Європі було здійснено спробу притягнення до відповідальності за

воєнні злочини на міжнародному рівні. Показовим у цьому контексті є судовий процес над Пітером фон Хагенбахом, що відбувся в 1474 році в Австрії. Він став одним із перших відомих прецедентів, коли командувач військами постав перед спеціальним трибуналом, що мав міжнародний характер. Хагенбах, як губернатор ельзаських територій, застосовував політику терору проти місцевого населення, вчиняв численні воєнні злочини, серед яких масові вбивства, зґвалтування, незаконне оподаткування та масштабна конфіскація приватної власності. [1]

Важливим є той факт, що цей процес уже тоді демонстрував усвідомлення міжнародною спільнотою необхідності контролю за діями військових командирів і можливості притягнення їх до кримінальної відповідальності за злочини проти населення. Суд над Хагенбахом може бути розцінений як перший у світі *ad hoc* міжнародний судовий трибунал, що поклав початок еволюції механізмів міжнародної кримінальної юстиції.

1.1 Історичний розвиток концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів на прикладі Міжнародних *ad hoc* трибуналів

Формування концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини є результатом тривалого історичного процесу, що охоплює розвиток міжнародного права, еволюцію уявлень про справедливість та необхідність захисту фундаментальних прав людини навіть у найскладніших умовах війни. Історичні передумови відіграють у цьому процесі виняткову роль, оскільки саме вони заклали підґрунтя для становлення сучасної практики міжнародної кримінальної юстиції. Як наголошував дослідник міжнародного кримінального права А. Кассезе: «право війни завжди включало уявлення про відповідальність індивіда, проте довгий час це залишалося на рівні морального осуду без юридичного втілення» [2, с. 13]. Без розуміння цих передумов неможливо повноцінно оцінити значення міжнародних *ad hoc* трибуналів як

ключового етапу у розвитку концепції індивідуальної відповідальності за найтяжчі злочини, що порушують норми міжнародного гуманітарного права.

Взагалі до ХХ століття ідея індивідуальної відповідальності за воєнні злочини існувала переважно як теоретична концепція та моральна вимога. На практиці відповідальність за воєнні злочини традиційно покладалася на державу як суб'єкта міжнародного права. Однак жахи двох світових воєн змусили міжнародну спільноту переосмислити принципи відправлення правосуддя у випадках масових порушень міжнародного гуманітарного права.

Тому однією з основних рушійних сил для формування ідеї індивідуальної відповідальності стало усвідомлення невідворотності покарання за масові порушення міжнародного права навіть на рівні найвищого державного керівництва. Ще задовго до створення перших міжнародних трибуналів у післявоєнний період, спроби юридично оформити відповідальність за воєнні злочини простежувалися у зусиллях окремих держав притягнути до відповідальності осіб, винних у порушенні законів і звичаїв війни.

Однією з перших спроб надати правову основу індивідуальній відповідальності за воєнні злочини можна вважати Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років. Ці документи, попри те що були спрямовані переважно на регулювання міждержавних зобов'язань, заклали концептуальні підвалини для майбутніх розробок у сфері кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни. Відомий міжнародник Г. С. Мельник зазначав, що Гаазькі конвенції «стали першим кроком до закріплення принципу особистої відповідальності за військові злочини, хоча тоді ще не існувало ефективного механізму притягнення до відповідальності окремих осіб» [3].

Після Першої світової війни міжнародна спільнота вже більш свідомо підійшла до питання притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах. Версальський договір 1919 року передбачав створення спеціального трибуналу для судового розгляду дій німецького імператора Вільгельма II, хоча

фактично цей трибунал так і не був створений через політичні обставини. Як підкреслює професор Вільям Шабас, «спроба залучити кайзера до кримінальної відповідальності стала першим реальним наміром застосувати ідею персональної відповідальності за міжнародні злочини до конкретної особи з вищого політичного керівництва» [4].

Поряд із цим, важливою передумовою формування концепції індивідуальної відповідальності став розвиток національних кримінальних правових систем у ХХ столітті, особливо в частині універсальної юрисдикції. Деякі країни, зокрема Великобританія, Франція та Бельгія, запровадили законодавчі положення, які дозволяли переслідувати військових злочинців незалежно від їх громадянства та місця вчинення злочину. Як вказує дослідниця міжнародного права Ліса Л. Розен, «універсалізація кримінальної відповідальності, зокрема за воєнні злочини, підготувала ґрунт для подальшого створення міжнародних трибуналів» [5]. Однак саме середина ХХ століття стала вирішальною віхою у формуванні ефективної системи міжнародної кримінальної відповідальності.

Кульмінацією цього історичного етапу стали Нюрнберзький та Токійський трибунали, створені після закінчення Другої світової війни для притягнення до відповідальності нацистського керівництва Німеччини та військово-політичного керівництва Японії за скоєні ними злочини. Власне, саме ці трибунали стали першими в історії міжнародного права прикладами створення міжнародних ad hoc судових органів, які мали на меті встановити особисту відповідальність конкретних осіб за грубі порушення міжнародного гуманітарного права.

Створення ad hoc трибуналів стало відповіддю на необхідність притягнення до відповідальності саме фізичних осіб — як військових, так і цивільних посадовців, винних у найтяжчих злочинах: геноциді, воєнних злочинах і злочинах проти людяності.

Нюрнберзький міжнародний військовий трибунал, створений відповідно до Лондонської угоди від 8 серпня 1945 року, мав виняткове значення для подальшої еволюції міжнародного кримінального права. Його юрисдикція охоплювала три категорії злочинів: злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності. Статут Нюрнберзького трибуналу чітко визначив не лише предметну юрисдикцію, а й засади відповідальності обвинувачених, зокрема, закріпивши принципи особистої кримінальної відповідальності незалежно від офіційної посади чи рангу особи. Це стало революційним кроком у міжнародному праві, адже раніше домінувала доктрина так званого «державного імунітету», яка унеможливлювала притягнення до відповідальності високопосадовців за дії держави.

Токійський міжнародний військовий трибунал, створений на основі спеціальної прокламації Верховного командувача союзних сил на Далекому Сході від 19 січня 1946 року, продовжив цю тенденцію. Його завданням було встановити відповідальність японських лідерів за агресивну війну, воєнні злочини та злочини проти людяності, що супроводжували японську експансію в Азії. Як і Нюрнберзький трибунал, Токійський трибунал утвердив засади індивідуальної відповідальності, заперечуючи можливість виправдання на підставі виконання наказів або державної необхідності.

Найбільш небезпечними міжнародними злочинами, що визначені у Статуті Нюрнберзького трибуналу (ст. 6) та які отримали подальше обґрунтування в постнюрнберзький період становлять три основні групи [6]: злочини проти миру (планування, підготовка, розв'язання чи ведення агресивної війни чи війни в порушення міжнародних договорів, угод чи завірень); воєнні злочини (порушення законів і звичаїв війни, у тому числі вбивства, знущання чи уведення в рабство чи для інших цілей цивільного населення окупованої території, вбивства чи знущання з військовополонених чи осіб, що перебувають у морі, вбивства заручників, пограбування суспільної чи приватної власності, безглузда

руйнація міст, розорення, не виправдане воєнною необхідністю та інші злочини); злочини проти людяності (вбивства, знищення, рабство, висилка та інші жорсткості, здійснені стосовно цивільного населення до чи під час війни, чи переслідування по політичним, расовим чи релігійним мотивам із метою здійснення чи у зв'язку з будь-яким злочином, що підлягає юрисдикції Трибуналу). Як зазначається у Мультимедійному посібнику з навчальної дисципліни «Міжнародне право», ці злочини є «діями які порушують основні принципи міжнародного гуманітарного права та викликають стурбованість усього людства» [7].

Ці трибунали не лише винесли вирок головному військово-політичним злочинцям, але й заклали фундаментальні принципи, які згодом отримали визнання в джерелах сучасного міжнародного права. До таких нововведень варто віднести:

- Закріплення концепції персональної відповідальності незалежно від посадового статусу. Це означало, що ні одна особа не могла уникнути відповідальності, посилаючись на те, що вона діяла від імені держави або на підставі наказів вищого керівництва.
- Запровадження поняття злочинів проти людяності. Це новаторське рішення дало змогу розглядати злочини, скоєні щодо цивільного населення як у мирний, так і у воєнний час, що значно розширило сферу міжнародної кримінальної юрисдикції.
- Підкреслення важливості принципу індивідуальної провини. Обвинувачення вимагало доведення персональної участі кожного підсудного у скоєнні злочинів, що сприяло розвитку принципів справедливого судового розгляду.

Статут Нюрнберзького трибуналу став своєрідною «конституцією» перших міжнародних кримінальних процесів. Він містив низку норм, що визначили не лише юрисдикцію суду, а й процесуальні гарантії для підсудних, включно з

правом на захист, презумпцією невинуватості, а також можливістю оскарження доказів. Ці принципи лягли в основу майбутніх кодексів міжнародного кримінального права та увійшли до зводу загальновизнаних норм міжнародної юриспруденції.

Ще одним важливим аспектом історичних передумов була еволюція доктрини прав людини, що відбулася у міжвоєнний період та особливо — після Другої світової війни. Ідеї природного права і непорушності основоположних прав особистості стали ідеологічною основою для формування принципу індивідуальної кримінальної відповідальності за найтяжчі злочини проти людства. Як слушно зазначає професор К. Бард, «права людини і міжнародна кримінальна відповідальність є двома сторонами однієї медалі: захист гідності особи неможливий без ефективного механізму відповідальності за грубі порушення» [8, с.7].

Усі зазначені фактори в комплексі створили необхідне підґрунтя для подальшого формування концепції індивідуальної відповідальності за воєнні злочини на рівні міжнародних трибуналів. Вони підготували міжнародну спільноту до усвідомлення потреби не лише засуджувати злочини на рівні декларацій, а й ефективно реалізовувати принципи справедливості через конкретні механізми судового переслідування винних осіб.

Таким чином, Нюрнберзький і Токійський трибунали стали не лише судовими інституціями свого часу, а й символами нової епохи міжнародної кримінальної відповідальності, що ґрунтується на принципах особистої вини, невідворотності покарання і недопустимості виправдання державними міркуваннями.

Поняття міжнародного злочину з плином часу зазнало суттєвої трансформації. Поряд із «нюрнберзькою» модифікацією міжнародного злочину, що була сконструйована Нюрнберзьким та Токійськими прецедентами, у доктрині міжнародного кримінального права виокремлюють:

«постнюрнберзьку», що розвивалась під впливом національної судової практики і розвитку міжнародного права; «гаазьку», формування якої пов'язано із заснуванням і діяльністю міжнародних трибуналів у Гаазі (Міжнародний трибунал по колишній Югославії) й Аруші (Міжнародний трибунал по Руанді); та «римську», закладену в Римському статуті Міжнародного кримінального суду [9, с. 95]. Постнюрнберзький етап розвитку міжнародного злочину, точкою відліку якого є рішення Нюрнберзького та Токійського трибуналів, отримав своє продовження у судовій практиці національних судів та воєнних трибуналів; Нюрнберзьких принципах, підтверджених Генеральною Асамблеєю ООН; діяльності Комісії міжнародного права, створеної в 1947 р.; змісті міжнародних конвенцій, укладених із приводу протидії окремим злочинам за міжнародним правом. У цей час швидко збільшувалось число міжнародних організацій, серед яких центральне місце посіла Організація Об'єднаних Націй, а положення її Статуту дали фундаментальну юридичну основу для розвитку всього комплексу міжнародних відносин і міжнародного права. Загальносвітовою тенденцією в період після Другої світової війни стало міжнародне співробітництво у сфері кримінального права, яке характеризувалось, в основному, широким поширенням практики укладання двосторонніх договорів переважно з питань екстрадиції, а також подальшою розробкою правових інститутів із урахуванням створення ООН та її діяльності.

Безпосереднім фактором, що значно вплинув на розвиток концепції міжнародного злочину в постнюрнберзький період, була судова практика національних судів при розгляді ними справ із обвинувачення нацистських злочинців. Правовою основою слугували нормативно-правові акти, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН. Мова йде, наприклад, про Резолюцію 3(I) від 13 лютого 1946 р. «Видача і покарання воєнних злочинців» та Резолюцію 170 (II) «Видача злочинців війни і зрадників», ухвалена. Резолюція 3(I) від 13 лютого 1946 р. виходила з того, що воєнні злочинці продовжували приховуватися від

правосуддя на території низки держав, Генеральна Асамблея ООН рекомендувала державам-членам ООН вжити всіх необхідних заходів для того, щоб воєнні злочинці були арештовані і вислані в ті держави, де вони здійснили злочини, для суду і покарання у відповідності із законами цих держав [10]. А Резолюція 170 (II) від 31 жовтня 1947 р. рекомендувала «продовжувати з невпинною енергією виконувати зобов'язання із видачі та віддання до суду злочинців війни» [11].

Поряд із національними судами, були створені воєнні трибунали і проведені численні судові процеси, що також мали юрисдикцію судового переслідування нацистських злочинців у післявоєнний період, діяльність яких опиралась на рішення Нюрнберзького трибуналу. Завдання судового переслідування злочинців було покладено на кожен з держав, що мали окупаційну зону. Виконанню цих завдань сприяла діяльність Комісії ООН із воєнних злочинів (UNWCC), яка була створена 20 жовтня 1943 р. в Лондоні з представників сімнадцяти держав. За роки своєї діяльності з 1943 р. по 1948 р. Комісія вивчила 388178 обвинувачень, висунутих урядами держав, що були представлені в Комісії, склала 80 списків підозрюваних осіб більше ніж на 36000 осіб, сформулювала рекомендації національним судам за зібраними матеріалами. [12, с.148-149]

Американський юрист, правозахисник й державний діяч Р. Кларк зазначав: «За відсутності постійно діючого міжнародного кримінального трибуналу за моделлю того, що був заснований ad hoc у Нюрнбергу, національні суди цілком можна розглядати як представників міжнародно-правової системи. Національні суди, якщо говорити про функції, які вони виконували, мали, по суті, міжнародний характер. Вони були покликані піддавати міжнародних злочинців кримінальному переслідуванню не лише від імені своїх власних держав, а й від імені всіх інших держав. Вони виконували завдання, яке у звичайних умовах мають виконувати суди міжнародної юрисдикції. У такий спосіб вони діяли як

судові органи в умовах міжнародного правопорядку, що страждає на дефіцит установ» [13, с. 69].

Варто ще додати про фактор, що вплинув на формування концепції міжнародного злочину в постнюрнберзький період, стало формування Нюрнберзьких принципів. Підхід до розуміння Нюрнберзьких принципів був сформульований німецьким професором Герхардом Верле, який пише, що «згодом після закінчення Другої світової війни міжнародне кримінальне право було оформлено у вигляді «Нюрнберзьких принципів», викладених у Статуті Нюрнберзького Міжнародного воєнного трибуналу, застосовані Нюрнберзьким трибуналом і підтверджені Генеральною Асамблеєю ООН» [14, с. 4]. Вони були застосовані не лише в Нюрнберзі, а й у ході суду над воєнними злочинцями в Токіо, згодом підтверджені численними судовими процесами в окупованих зонах, а в наш час «визнані в якості звичаєвого права і складають «ядро» матеріального міжнародного кримінального права» [15, с. 14].

Нюрнберзькі принципи, сформульовані на основі Статуту та вироку Нюрнберзького трибуналу, є ключовими засадами сучасного міжнародного кримінального права. Вони встановлюють індивідуальну відповідальність за міжнародні злочини (Принцип I), підкреслюють пріоритет міжнародного права над національним у цій сфері (Принцип II), відкидають імунітет глав держав та урядовців за міжнародні злочини (Принцип III), обмежують звільнення від відповідальності за виконання злочинного наказу (Принцип IV), гарантують право на справедливий судовий розгляд (Принцип V), визначають основні категорії міжнародних злочинів (злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності - Принцип VI), та встановлюють відповідальність за співучасть у їх вчиненні (Принцип VII). [6]

Ці принципи, що знайшли відображення у рішенні Трибуналу, зумовили розширення переліку складів злочинів, що тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність у міжнародному праві, і формування норм

міжнародного договірною права. Надалі основні принципи Нюрнберзького процесу були розвинені в низці міжнародних конвенцій, зокрема в Конвенції про попередження геноциду та покарання за нього 1948 року, чотирьох Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах I і II до них 1977 року, а також в інших міжнародно-правових актах з міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права. У вітчизняному джерелі, а саме у «Міжнародне кримінальне право: Курс лекцій», зазначається, що «Нюрнберзькі принципи стали наріжним каменем у формуванні сучасної системи міжнародного кримінального права. Вони закріпили індивідуальну відповідальність за міжнародні злочини та відкинули аргументи про виконання наказів як абсолютний захист, що мало революційне значення для розвитку цієї галузі права» [16, с.35]

Незважаючи на те, що постнюрнберзький період був, як вже було зазначено, часом, в якому присутні спроби закріпити здобутки міжнародної кримінальної юстиції в нормах міжнародного права, що знаходило відображення у прийнятті Нюрнберзьких принципів та посиленні ролі національних судів у переслідуванні міжнародних злочинців, ця епоха не змогла створити ефективний постійний механізм для розгляду воєнних злочинів, попри значні декларативні зусилля.

Кардинальний злам стався лише в 1990-х роках, коли внаслідок масових воєнних злочинів у колишній Югославії та геноциду в Руанді ООН була змушена повернутися до концепції *ad hoc* трибуналів як засобу забезпечення справедливості. У цьому контексті створення Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МТКЮ) у 1993 році та Міжнародного кримінального трибуналу для Руанди (МТР) у 1994 році стало логічним продовженням і водночас модернізацією підходів, закладених ще на Нюрнберзькому процесі. Отто Тріфтерер у своєму коментарі про Римський Статут МКС зазначає, що «Принципи, закладені в Нюрнберзькому процесі, безпосередньо вплинули на створення та функціонування міжнародних

кримінальних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, а також Міжнародного кримінального суду. Вони визначили основні категорії злочинів та засади правосуддя, які лягли в основу статутів цих інституцій». [17, с.17]

МКТЮ був утворений відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН № 827 від 25 травня 1993 року як відповідь на численні порушення міжнародного гуманітарного права на території колишньої Югославії.

Створення Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії стало важливою відповіддю міжнародної спільноти на серйозні та систематичні порушення міжнародного гуманітарного права, що відбувалися на території колишньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія після її розпаду. Передумовами для його заснування стали численні етнічні конфлікти, масові вбивства цивільних осіб, кампанії етнічних чисток, захоплення заручників та руйнування культурної спадщини, що підкреслило недостатність наявних міжнародних механізмів для запобігання таким злочинам та притягнення винних до відповідальності.

Усвідомлення серйозності ситуації в регіоні зростало поступово. Міжнародні спостерігачі, правозахисні організації та засоби масової інформації фіксували значні порушення Женевських конвенцій та інших норм міжнародного гуманітарного права. Як зазначає український дослідник Микола Гнатовський у своїй праці: «Створення МКТЮ стало свідченням зміни парадигми міжнародної реакції на масові злочини, демонструючи готовність міжнародної спільноти до активних дій у сфері кримінального правосуддя» [18, с.115]. Облога Сараєво та різанина в Сребрениці стали символами безкарності, що вимагали рішучої міжнародної реакції.

Рада Безпеки ООН, керуючись своєю відповідальністю за підтримання міжнародного миру та безпеки, ініціювала консультації щодо можливих заходів. Юридичні експерти ООН розробили правові підстави для створення трибуналу, використовуючи Главу VII Статуту ООН. Резолюція №827 стала результатом

складних переговорів між державами-членами Ради Безпеки, які визнали необхідність створення тимчасового міжнародного кримінального суду для злочинів, скоєних у колишній Югославії з 1991 року.

Наступного року, 8 листопада 1994 року, відповідно до Резолюції № 955, було засновано МТР. Заснування Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди відповідно стало наступним важливим кроком, адже Геноцид у Руанді в 1994 році змусив міжнародну спільноту знову зіткнутися з необхідністю ефективного механізму правосуддя. Як підкреслює іноземний дослідник Вільям Шабас: «Створення МТР стало чіткою демонстрацією того, що міжнародна спільнота не буде терпіти геноцид і готова вживати конкретних заходів для притягнення винних до відповідальності» [19, с.317]. Масштаби та швидкість геноциду підкреслили неспроможність національної судової системи Руанди впоратися з ситуацією.

Процес прийняття Резолюції 955 в Раді Безпеки ООН відбувся відносно швидко, завдяки загальному засудженню геноциду. Мандат МТР включав розслідування та судове переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші тяжкі злочини, скоєні в Руанді протягом 1994 року.

Важливою відмінністю МКТЮ/МТР від Нюрнберзького трибуналу була їхня легітимність. Нюрнберзький трибунал був створений державами-переможницями. МКТЮ та МТР були засновані легітимною міжнародною організацією, що представляла волю світового співтовариства. Американська дослідниця Черіл Белл зазначає: «Створення МКТЮ та МТР ознаменувало перехід від правосуддя переможців до міжнародного правосуддя, що є важливим кроком у розвитку верховенства права на міжнародній арені» [20, с.198]

На думку вже згаданого Вільяма Шабаса, створення цих трибуналів стало «переломним моментом у міжнародному кримінальному праві, адже вони перетворили його з інструменту післявоєнного правосуддя на активний засіб реагування міжнародної спільноти на масові злочини» [21, с.62]. Ці трибунали

заклали важливі прецеденти та сприяли розвитку міжнародного кримінального права як дієвого інструменту боротьби з безкарністю.

Обоє трибуналів мали схожу організаційну структуру, яка включала судові палати, офіс прокурора та секретаріат, а їх юрисдикція охоплювала геноцид, злочини проти людяності та порушення норм міжнародного гуманітарного права. Статути МКТЮ та МТР вперше закріпили обов'язковість співпраці держав-членів ООН із трибуналами (ст. 29 Статуту МКТЮ) [22], що означало новий рівень міжнародного зобов'язання.

У межах діяльності цих трибуналів було закладено низку революційних нововведень, які сформували ядро сучасного міжнародного кримінального права:

По-перше, саме МТР у справі Jean-Paul Akayesu вперше в історії визнав сексуальне насильство — зокрема, зґвалтування — формою геноциду [23]. Як зазначає дослідниця Ліса Л. Розен, «визнання сексуального насильства як інструменту етнічного знищення стало проривом у правовій оцінці воєнних злочинів» [24, с.3].

По-друге, МКТЮ поглибив концепцію командної відповідальності. У справі Čelebići трибунал визнав винними осіб, які, будучи командирами, не запобігли вчиненню злочинів підлеглими, що стало практичним закріпленням стандарту «відповідальності за бездіяльність» [25].

По-третє, в обох трибуналах було вперше інституціоналізовано інститут незалежного прокурора, що діяв автономно від політичних органів ООН. Ця модель згодом була запозичена в Статуті МКС.

По-четверте, було розширено і деталізовано склад злочинів проти людяності, які стали застосовуватися як у ситуаціях міжнародного, так і неміжнародного збройного конфлікту.

Водночас, Попри безсумнівні досягнення у сфері міжнародного кримінального правосуддя, Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії та Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди

зіткнулися зі значною та різноплановою критикою, що стосувалася різних аспектів їхньої діяльності.

Одним із найбільш гострих питань стала проблема політичної упередженості. МКТЮ неодноразово звинувачували в антисербському ухилі, що обґрунтовувалося непропорційно великою кількістю обвинувачених, засуджених та переданих Суду саме сербської національності. Як зазначає Джон Лафленд у своїй книзі «Travesty: The Trial of Slobodan Milosevic and the Corruption of International Justice»: «Існує вагомий аргумент, що МКТЮ з самого початку був політичним проектом, спрямованим на легітимізацію втручання НАТО та демонізацію сербського керівництва» [26, с.197]. У свою чергу, МТР піддавався критиці за недостатнє розслідування та відсутність кримінальних справ проти представників Руандійського патріотичного фронту (РПФ). Люк Рейд-Гері у своїй статті «The Failure to Prosecute Alleged RPF Crimes: Justice Delayed or Justice Denied in Rwanda?» пише: «Рішення МТР не порушувати справи проти РПФ підірвало його легітимність в очах багатьох руандійців та міжнародних спостерігачів, викликаючи питання про вибірковість правосуддя» [27, с.35].

Другою серйозною проблемою була надмірна тривалість судових процесів. Окремі справи, особливо щодо високопоставлених обвинувачених, розтягувалися на десять і більше років. Як підкреслює Герхард Верле: «Правосуддя, що затягується на роки, втрачає свою моральну й юридичну переконливість» [14, с.4].

А згідно зі звітом Міжнародного центру правосуддя перехідного періоду (ІСТІ): «Тривалість судових процесів у МКТЮ стала предметом критики з боку жертв та громадськості, які очікували швидшого правосуддя» [28, с.18].

Третьою значною перешкодою залишалася ефективність виконання вироків та співпраця держав. Не всі держави-члени ООН демонстрували готовність до добровільної та повної співпраці. За даними Організації Об'єднаних Націй,

«Проблема арешту та видачі деяких ключових обвинувачених, таких як Караджич та Младич, тривалий час підривала авторитет МКТЮ» [29, с. 7].

Нарешті, вартість утримання МКТЮ та МТР сягнула понад 2 мільярди доларів США. Як зазначено у статті Руперта Скільбека «Funding Justice: The Price of War Crimes Trials», загальний бюджет МКТЮ та МТР становив 1,2 мільярда євро та 1 мільярд євро, відповідно [30, с. 6].

Попри зазначені недоліки, значення МКТЮ та МТР у формуванні сучасної системи міжнародного кримінального правосуддя є беззаперечним. Вони заклали основні стандарти процесуального права, розширили матеріальне право міжнародних злочинів та стали безпосередньою основою для розробки Римського статуту. Як справедливо зазначає Кімберлі Бард: «Без практики МКТЮ та МКР Римський статут був би суто теоретичним документом» [31, с.78].

Таким чином, міжнародні ad hoc трибунали 1990-х років стали не лише інструментом ретроспективного правосуддя, а й фундаментом для подальшого інституціонального оформлення принципів персональної відповідальності на рівні постійного Міжнародного кримінального суду.

1.2 Поняття та види воєнних злочинів, визначених у римському Статуті Міжнародного кримінального суду

Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року є основоположним документом сучасного міжнародного кримінального права, який містить найбільш повне та детальне визначення воєнних злочинів.

Стаття 8 Римського статуту не дає єдиного, вичерпного визначення терміну «воєнний злочин» як такого. Замість цього, вона визначає перелік конкретних діянь, які кваліфікуються як воєнні злочини за умови їхнього вчинення під час

міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту та за наявності зв'язку між діянням та цим конфліктом.

Замість цього, Стаття 8 Статуту встановлює розлогий перелік конкретних діянь, які кваліфікуються як воєнні злочини за умови їхнього вчинення в контексті міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту та за наявності безпосереднього зв'язку між цим діянням та конфліктом [32]. Як слушно зазначає Антоніо Кассезе, «Воєнні злочини є порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, вчиненими під час збройного конфлікту та у зв'язку з ним. Цей зв'язок є ключовим елементом, що відрізняє воєнні злочини від звичайних кримінальних злочинів» [33, с.95]. Таким чином, контекст збройного конфлікту є визначальним елементом для кваліфікації діяння як воєнного злочину за Римським статутом.

Так, наприклад, Пилипенко В.П. вважає, що поняття «воєнні злочини» варто тлумачить як міжнародні злочини, що є видом серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, вчинених під час та у зв'язку зі збройними конфліктами міжнародного та неміжнародного характеру. Він зазначає, що визначення воєнних злочинів в міжнародному кримінальному праві характеризується різноманітністю. Ці злочини посягають на встановлений основними принципами міжнародного права та міжнародним гуманітарним правом порядок ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного (внутрішнього) характеру. Також підкреслює, що воєнні злочини мають обов'язкові ознаки (юридичні та соціальні), властиві кожному юридичному факту в міжнародному кримінальному праві [34, с.90-93].

При цьому, як підкреслює Вільям Шабас: «Стаття 8 Римського статуту не пропонує загального визначення воєнних злочинів, а скоріше містить вичерпний перелік діянь, які за певних умов кваліфікуються як такі. Цей перелік відображає

сучасний стан міжнародного гуманітарного права» [35, с.203]. Цей перелік охоплює широкий спектр серйозних порушень законів та звичаїв війни, включаючи умисні вбивства цивільних осіб, катування, взяття заручників, напади на цивільні об'єкти та використання забороненої зброї.

Важливість визначення воєнних злочинів у Римському статуті полягає також у відображенні фундаментальних цінностей міжнародного співтовариства щодо поведінки під час збройних конфліктів. На цьому наголошує Герхард Верле, зазначаючи, що «Воєнні злочини за Римським статутом є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права, що відображають фундаментальні цінності міжнародного співтовариства щодо поведінки під час збройних конфліктів» [36, с.287].

З точки зору розвитку міжнародного права, Римський статут став значним кроком уперед у кодифікації воєнних злочинів. Український дослідник Роман Волосянський підкреслює, що «Римський статут став важливим кроком у кодифікації воєнних злочинів, надавши чіткий та деталізований перелік заборонених діянь як у міжнародних, так і в неміжнародних збройних конфліктах, що сприяє більшій правовій визначеності» [37, с.217]. Таким чином, Римський статут, через свій детальний перелік та вимогу контекстуального зв'язку зі збройним конфліктом, забезпечує важливу правову основу для притягнення до відповідальності за воєнні злочини на міжнародному рівні.

Важливо зазначити, що Римський статут розрізняє воєнні злочини, вчинені у міжнародних збройних конфліктах, та воєнні злочини, вчинені у збройних конфліктах неміжнародного характеру. Це розрізнення відображає різні рівні регулювання та захисту, передбачені міжнародним гуманітарним правом для цих двох типів конфліктів.

До воєнних злочинів, вчинених у міжнародних збройних конфліктах, належать, зокрема:

- умисне вбивство;
- катування або нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти;
- умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю;
- широкомасштабне знищення та привласнення майна, не виправдане військовою необхідністю;
- примушування військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, служити у збройних силах ворожої держави;
- умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і нормальний судовий розгляд;
- незаконна депортація або переміщення або незаконне ув'язнення;
- взяття заручників;
- умисні напади на цивільне населення або окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;
- умисні напади на об'єкти, що не є військовими цілями;
- використання отруйної зброї або іншої зброї, призначеної для заподіяння надмірних страждань;
- використання дітей-солдатів;
- інші серйозні порушення законів та звичаїв війни.

До воєнних злочинів, вчинених у збройних конфліктах неміжнародного характеру, належать, зокрема:

- насильство над життям та особистістю, зокрема вбивства всіх видів, каліцтво, жорстоке поводження та тортури;

- посягання на людську гідність, зокрема образливе та принизливе поводження;
- взяття заручників;
- колективні покарання;
- умисні напади на цивільне населення або окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;
- використання дітей-солдатів;
- інші серйозні порушення законів та звичаїв війни [32].

Перелік воєнних злочинів, наведений у Римському статуті, є досить розлогим та охоплює широкий спектр протиправних діянь, що можуть бути вчинені під час збройних конфліктів різного характеру. Водночас, як слушно зазначає український дослідник Олександр Задорожній: «Перелік воєнних злочинів у Римському статуті є значним кроком вперед у порівнянні з попередніми документами, проте динамічний характер збройних конфліктів та поява нових методів ведення війни можуть зумовити необхідність подальшого розширення цього переліку у майбутньому» [38, с.285]. А це, в свою чергу означає, що, незважаючи на детальність Статуту, збройні конфлікти можуть породити нові форми злочинів, які потребуватимуть правової кваліфікації та включення до переліку воєнних злочинів.

В рамках цього варто згадати про питання використання та діяльності летальних автономних систем зброї (LAWS). В рамках Римського статуту це питання є надзвичайно актуальним і викликає жваві дискусії серед науковців та міжнародних правознавців. Адже, на відміну від БПЛА, які контролюються людиною, LAWS здатні самостійно обирати та вражати цілі без втручання людини після активації. Це створює нові та складні правові та етичні виклики для Римського статуту.

Перш за все це стосується проблеми відповідальності та підзвітності. Більшість науковців висловлюють глибоке занепокоєння щодо відсутності чіткого ланцюга відповідальності у випадку, якщо LAWS скоять злочини. Так, наприклад, Кеннет Андерсон та Метью Ваксман у своїй роботі «Law and Ethics for Autonomous Weapons Systems» підкреслюють «прогалину відповідальності» (responsibility gap), яка може виникнути при використанні LAWS. Вони ставлять питання про те, хто нестиме відповідальність: програміст, командир, який санкціонував використання системи, чи сама система? [39,с.65]. При цьому вважається, що Римський статут, орієнтований на індивідуальну відповідальність, може виявитися недостатнім для вирішення цієї проблеми.

Інші ж науковці просто вважають, що існуючого міжнародного права, включаючи Римський статут, недостатньо для адекватного регулювання LAWS. Вони закликають до розробки нових міжнародних договорів або протоколів, які б чітко визначали умови розробки, використання та відповідальність за дії LAWS. Так, наприклад, Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) також виступає за необхідність збереження людського контролю над зброєю та розглядає питання про необхідність нових правових норм. [40].

Важливо зазначити, що Римський статут містить детальні визначення кожного з вищезазначених злочинів, а також встановлює елементи складу злочину, які необхідно довести для притягнення особи до відповідальності.

Наприклад, для притягнення особи до відповідальності за умисне вбивство як воєнний злочин необхідно довести, що:

- було вчинено акт вбивства;
- акт був вчинений у рамках міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту;

- акт був вчинений в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення;
- особа, яка вчинила акт, знала, що акт є частиною такого нападу. [32]

Аналогічні елементи складу злочину встановлені для інших воєнних злочинів, визначених у Римському статуті.

Важливо також зазначити, що Римський статут закріплює принцип індивідуальної кримінальної відповідальності, згідно з яким кожна особа, яка вчинила воєнний злочин, може бути притягнута до відповідальності, незалежно від її посади чи статусу. Це означає, що навіть глави держав та урядів не мають імунітету від переслідування за воєнні злочини [32].

Крім того, Римський статут встановлює різні форми співучасті у вчиненні воєнних злочинів, включаючи віддання наказу, підбурювання, пособництво та потурання. Це розширює коло осіб, які можуть бути притягнуті до відповідальності за воєнні злочини.

Визначення воєнних злочинів, наведені в Римському статуті, є найбільш повними та детальними в сучасному міжнародному праві. Вони відображають сучасні тенденції розвитку міжнародного гуманітарного права та міжнародної кримінальної юстиції, а також слугують основою для діяльності Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних та національних судових органів у сфері притягнення до відповідальності за воєнні злочини.

Висновки до Розділу 1:

Проведений нами аналіз історичного розвитку концепції індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини, а також поняття та видів

воєнних злочинів, визначених у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, дозволяє зробити такі висновки:

1. Воєнні злочини як категорія міжнародного злочину мають глибоке історичне коріння, трансформоване під впливом еволюції міжнародного гуманітарного права та розвитку принципів міжнародної кримінальної відповідальності. Від перших спроб притягнення до відповідальності військових командирів у XV столітті до заснування *ad hoc* трибуналів XX століття простежується поступова інституціоналізація ідеї індивідуальної відповідальності за найтяжчі порушення під час збройних конфліктів.

2. Воєнні злочини слід розуміти як міжнародні злочини, що є видом серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, вчинених під час та у зв'язку зі збройними конфліктами міжнародного та неміжнародного характеру. Їхнє визначення в міжнародному кримінальному праві характеризується різноманітністю. Такі злочини посягають на встановлений основними принципами міжнародного права та міжнародним гуманітарним правом порядок ведення збройних конфліктів незалежно від їхнього характеру. Водночас воєнні злочини мають обов'язкові ознаки — юридичні та соціальні — які є характерними для кожного юридичного факту у сфері міжнародного кримінального права.

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду є основоположним документом сучасного міжнародного кримінального права, який містить найбільш повне та детальне визначення воєнних злочинів. Статут розрізняє воєнні злочини, вчинені у міжнародних збройних конфліктах, та воєнні злочини, вчинені у збройних конфліктах неміжнародного характеру, що відображає різні рівні регулювання та захисту, передбачені міжнародним гуманітарним правом для цих двох типів конфліктів. При цьому в науковому просторі існують дискусії стосовно регулювання деяких засобів ведення війни.

4. Визначення воєнних злочинів, наведені в Римському статуті, є найбільш повними та детальними в сучасному міжнародному праві. Вони відображають сучасні тенденції розвитку міжнародного гуманітарного права та міжнародної кримінальної юстиції, а також слугують основою для діяльності Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних та національних судових органів у сфері притягнення до відповідальності за воєнні злочини.

5. Становлення інституту воєнних злочинів демонструє прогрес міжнародної спільноти у напрямі посилення захисту жертв збройних конфліктів, визнання особистої відповідальності за злочини та утвердження принципу невідворотності покарання незалежно від статусу чи посадової приналежності. Це є основою для подальшого розвитку міжнародного кримінального правосуддя як інструмента справедливості на глобальному рівні.

6. Значення притягнення до відповідальності за воєнні злочини виходить за межі юридичної площини. Це є питанням відновлення справедливості для жертв, утвердження морального авторитету міжнародного права та запобігання безкарності, яка часто стає підґрунтям для повторення злочинів.

Таким чином, аналіз сучасного міжнародного правового регулювання у сфері воєнних злочинів свідчить про його поступову еволюцію від декларативних актів до ефективних судових інструментів, здатних реагувати на найтяжчі порушення гуманітарного права. Така динаміка є свідченням прагнення міжнародного співтовариства забезпечити дієві механізми правосуддя.

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД ЯК ПОСТІЙНОДІЮЧИЙ ОРГАН, ЩО ЗДІЙСНЮЄ МІЖНАРОДНУ ЮРИСДИКЦІЮ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Міжнародний кримінальний суд є першим постійно діючим міжнародним судовим органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію над особами, відповідальними за найтяжчі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, включаючи геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Створення МКС стало важливим етапом у розвитку міжнародної кримінальної юстиції та у боротьбі з безкарністю за масові порушення прав людини.

Сама ж ідея створення Міжнародного кримінального суду виникає в кінці ХІХ століття. Так, заснувати світовий кримінальний суд запропонував у 1872 році Гюстав Муаньє, співзасновник Міжнародного Комітету Червоного Хреста [41, с. 188]

Проте, незважаючи на те, що в світі існував інтерес до появи постійно діючого міжнародного органу, про що свідчить резолюція Генеральної асамблеї ООН 260 (III) від 9 грудня 1948 року, яка схвалила Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього і рекомендувала Комісії міжнародного права ООН «розглянути питання про бажаність і можливість створення міжнародного юридичного органу, на який покладається розгляд справ осіб, що обвинувачуються у вчиненні злочину геноциду та інших злочинів, які будуть стосуватися компетенції цього органу на підставі міжнародних конвенцій» [42], першим практичним кроком в цьому напрямі став 1982 рік, що ознаменувався роботою Комісією міжнародного права ООН над проєктом Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства.

Як результат, у 1995 році, Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 50/46 1995 року [43] був створений Підготовчий комітет для заснування Міжнародного кримінального суду. Протягом наступних двох років Підготовчий комітет провів низку засідань, успішно завершивши у квітні 1998 року реалізацію свого мандату прийняттям погодженого тексту проєкту статуту. Дипломатична конференція повноважних представників під егідою ООН з питання створення Міжнародного кримінального суду проходила в Римі 15 червня – 17 липня 1998 року і завершилась прийняттям Римського статуту Міжнародного кримінального суду [32]. А 12 квітня 2002 року, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Камбоджа, Демократична Республіка Конго, Ірландія, Йорданія, Монголія, Нігер, Румунія та Словаччина передали ратифікаційні грамоти депозитарію в Нью-Йорку, тим самим перевищивши необхідну кількість у 60 ратифікацій, передбачену ст. 26 Статуту Міжнародного кримінального суду; внаслідок цього Статут з липня 2002 року набрав чинності [44, с. 218–219].

Як вже було зазначено, юрисдикція МКС ґрунтується на Римському статуті, й відповідно, станом на 2025 рік, учасниками Статуту є 125 держав, та 137 підписантів.

Важливою особливістю МКС є його комплементарність до національних систем кримінальної юстиції. Це означає, що МКС може здійснювати свою юрисдикцію лише тоді, коли національні суди не бажають або не здатні належним чином розслідувати або переслідувати відповідні злочини.

Діяльність МКС спрямована на забезпечення індивідуальної кримінальної відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Це означає, що Суд може притягнути до відповідальності не лише рядових виконавців злочинів, а й високопосадовців, включаючи глав держав та урядів.

2.1 Підстави, умови та принципи здійснення юрисдикції Міжнародного кримінального суду стосовно воєнних злочинів.

Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів чітко визначається Римським статутом (Стаття 5, 8, 12, 13). Статут встановлює вичерпний перелік підстав, умов та принципів, за яких Суд може здійснювати свою юрисдикцію щодо найтяжчих міжнародних злочинів, включаючи воєнні злочини.

Почнемо з підстав юрисдикції (*ratione materiae*, *ratione loci*, *ratione personae*). МКС має юрисдикцію щодо воєнних злочинів, як це визначено у Статті 8 Римського статуту, коли:

1) Держава, на території якої було вчинено злочин, є учасницею Статуту (Стаття 12(2)(a)): Це означає, що Суд має юрисдикцію, якщо злочин був скоєний на території держави, яка ратифікувала Римський статут. Показовим прикладом застосування цієї підстави юрисдикції є збройний конфлікт 2008 року в Грузії, яка стала державою-учасницею Римського статуту у 2003 році. З огляду на це, Міжнародний кримінальний суд розпочав розслідування воєнних злочинів, скоєних під час збройного конфлікту. Офіційне відкриття розслідування відбулося 27 січня 2016 року. У подальшому, в червні 2022 року, Палата попереднього провадження МКС видала ордери на арешт трьох колишніх посадовців самопроголошеної Південної Осетії за звинуваченнями у незаконному ув'язненні, катуванні, жорстокому поводженні, захопленні заручників та незаконному переміщенні цивільних осіб грузинської етнічної приналежності в контексті російської окупації. Прокурор МКС Карім Хан оголосив про завершення етапу розслідування, підкресливши при цьому, що зусилля Суду будуть спрямовані на забезпечення успішного судового переслідування осіб, щодо яких видано ордери на арешт [45]

2) Держава, громадянином якої є обвинувачений, є учасницею Статуту (Стаття 12(2)(b)): Суд може здійснювати юрисдикцію, якщо особа, обвинувачена у вчиненні воєнного злочину, є громадянином держави-учасниці Римського статуту. В рамках цієї підстави ми погоджуємось з думкою з Робертом Коксом, що є співавтором книги «An Introduction to International Criminal Law and Procedure», яка наголошує, що хоча принцип громадянства є важливим, його застосування МКС може бути складним на практиці, особливо у випадках подвійного громадянства або коли держава громадянства не співпрацює з Судом. Підкреслюється, що ефективність цієї підстави юрисдикції значною мірою залежить від готовності держав-учасниць співпрацювати у видачі власних громадян. [46, с. 208]

3) Держава, яка не є учасницею Статуту, визнала юрисдикцію Суду щодо конкретного злочину (Стаття 12(3)): Навіть якщо держава не є учасницею Римського статуту, вона може *ad hoc* визнати юрисдикцію МКС щодо конкретного злочину, скоєного на її території або її громадянином. Україна в цьому аспекті є ідеальним прикладом використання цієї підстави, адже двічі вдавалася до положень Статті 12(3) Статуту. Перша декларація була подана у 2014 році та стосувалася злочинів, скоєних з 21 листопада 2013 року по 8 квітня 2014 року [47]. Згодом, у 2015 році, Україна подала другу декларацію, яка вже не обмежувалася часовими рамками та охоплювала всі триваючі та майбутні злочини, скоєні на її території [48]

4) Рада Безпеки ООН передала ситуацію Прокурору Суду: Рада Безпеки ООН, діючи відповідно до Глави VII Статуту ООН, має право передати Прокурору МКС ситуацію, в якій були скоєні воєнні злочини, незалежно від громадянства злочинця та місця скоєння злочину, навіть якщо відповідні держави не є учасницями Римського статуту. Правовою основою цієї підстави є Стаття 13 (b) Статуту [32]. В якості прикладів варто назвати ситуації в Судані та Лівії. У 2005 році Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію 1593, якою передала ситуацію

в Дарфурі, Судан, до Прокурора МКС. Це сталося через серйозні злочини, включаючи геноцид, злочини проти людяності та військові злочини, скоєні в регіоні. [49] Щодо ситуації в Лівії, то у 2011 році Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію 1970, якою передала ситуацію в Лівії до Прокурора МКС. Це було зроблено у зв'язку зі злочинами проти людяності, ймовірно скоєними під час збройного конфлікту в країні [50]. Ці два приклади дозволяють нам стверджувати, що Рада Безпеки ООН через передачу ситуацій до МКС може забезпечувати відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини, особливо в ситуаціях, коли національні системи правосуддя не здатні або не бажають здійснювати переслідування.

Отже, ми детально розглянули підстави, за яких МКС може мати юрисдикцію щодо військових злочинів. Однак наявність однієї або кількох з цих підстав ще не означає автоматичного початку розслідування чи судового провадження. Римський статут встановлює певні умови юрисдикції, які є критеріями прийнятності справи до розгляду Судом. Ці умови, передбачені статтею 17 Статуту, слугують запобіжником для забезпечення того, що МКС діє лише тоді, коли це дійсно необхідно та виправдано. Далі детально розглянемо кожен з цих умов, щоб зрозуміти, за яких обставин справа вважається прийнятною для розгляду Міжнародним кримінальним судом.

Першою умовою варто назвати принцип компліментарності, правовою основою якого є Стаття 17(1)(а)). Відповідно до нього Міжнародний кримінальний суд доповнює, а не замінює національні органи кримінального правосуддя. Насправді це означає, що він має юрисдикцію лише тоді, коли відповідні уряди не можуть або не хочуть забезпечити успішне переслідування. При цьому критерії небажання або нездатності держави чітко визначені у п.п. 2 і 3 ст. 17 Римського статуту, яка врегульовує питання прийнятності справи для

МКС [51, с. 275]. Як зазначає Кай Амбос: «Принцип комплементарності є наріжним каменем юрисдикційної системи МКС, підкреслюючи, що Суд є судом останньої інстанції, а не заміною національним судам» [52, с.112].

Наступною умовою є Стаття 11 Статуту, відповідно до якої МКС має часову юрисдикцію лише щодо злочинів, скоєних після набрання чинності Римським статутом для відповідної держави. Ця стаття Римського статуту встановлює важливе обмеження часової юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Це означає, що Суд не має права розглядати діяння, які були вчинені до того, як Римський статут став юридично обов'язковим для держави, на території якої стався злочин, або для держави, громадянином якої є обвинувачений (за певних обставин). Тобто, можна стверджувати, що Статут МКС закріпив один із загальноновизнаних принципів про відсутність у норми права зворотної сили. Але, як вже було до цього зазначено, варто не забувати про можливість держави визнати юрисдикцію МКС щодо конкретного злочину. При цьому вчений у галузі міжнародного кримінального права Кай Амбос у своєму коментарі до Римського статуту зазначає, що обмеження часової юрисдикції є компромісом, досягнутим під час переговорів щодо Римського статуту. Він пояснює, що це було необхідно для забезпечення широкої підтримки Статуту державами, які могли б бути стурбовані ретроспективним застосуванням кримінальної відповідальності [53, с. 785].

Іншим важливим положенням Римського статуту, що чітко визначає межі юрисдикції МКС та гарантують дотримання загальноновизнаних прав людини, є підтвердження принципу *non bis in idem* (ст. 20), який полягає у неможливості розгляду справи, якщо відповідна особа вже була засуджена або виправдана з дотриманням належної законної процедури іншим судом, зокрема національним, а також у забороні порушення проваджень щодо справ, які він вважає недостатньо

серйозними для виправдання подальших дій зі свого боку або у разі здійснення державою, яка має відповідну юрисдикцію, кримінального переслідування стосовно особи, підозрюваної у вчиненні злочинів, передбачених Римським статутом [32].

Важливим критерієм для втручання Міжнародного кримінального суду є достатня серйозність справи, визначена статтею 17(1)(d) Римського статуту [32]. Ця умова була встановлена для того, щоб Суд не був перевантажений розглядом другорядних справ і міг зосередитися на переслідуванні осіб, відповідальних за найтяжчі міжнародні злочини, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Але тоді виникає питання: що мається на увазі під виразом «достатня серйозність справи». Звернувшись до Статуту МКС, можна дізнатися, що він прямо не визначає критеріїв «достатньої серйозності». Однак, досліджуючи контекст Статуту та практику МКС, можна виокремити декілька факторів, на які Суд спирається при оцінці серйозності справи. А саме:

- Кількість жертв, а також систематичність та поширеність злочинних діянь;
- Вчинення особливо жорстоких або таких, що порушують фундаментальні норми міжнародного права, злочинів, таких як геноцид, злочини проти людяності та тяжкі воєнні злочини;
- Довгострокові фізичні, психологічні, економічні та соціальні наслідки злочинів для жертв та суспільства в цілому;
- Переслідування осіб, які займали високі посади та відігравали ключову роль в організації або вчиненні масових злочинів, має більшу ймовірність бути визнаним достатньо серйозним для втручання МКС.

Розглядаючи даний аспект, вважаємо необхідним навести приклад даного критерію - ситуації в Демократичній Республіці Конго, Центральноафриканській

Республіці та Дарфурі (Судан). У цих випадках МКС розслідував злочини, пов'язаних з масовими вбивствами цивільного населення, систематичним застосуванням тортур, широкомасштабним сексуальним насильством або насильницьким переміщенням великої кількості людей.

При цьому варто погодитись з думкою Кая Амбоса, який у своєму коментарі до Римського статуту наголошує, що критерій серйозності є запобіжником проти зловживання юрисдикцією МКС та спрямований на те, щоб Суд концентрувався на найважливіших справах, де міжнародне втручання є найбільш виправданим. [52, с.790]

На противагу цьому, варто наголосити, що окремі випадки воєнних злочинів, які не є частиною ширшої кампанії насильства або не мають значних наслідків, можуть бути визнані такими, що не досягають порогу «достатньої серйозності» для втручання МКС у випадках якщо національні органи влади здатні та бажають їх розслідувати.

Після детального розгляду підстав та умов юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів, доцільно перейти до аналізу принципів, на яких ґрунтується здійснення цієї юрисдикції. Зазначені принципи є ключовими для розуміння філософії та функціонування МКС як органу міжнародного кримінального правосуддя.

До таких принципів першочергово варто віднести принцип компліментарності, про який ми вже зазначали. Єдине що відзначимо вчергове, що роль МКС за цим принципом полягає в тому, аби забезпечити відповідальність за найтяжчі міжнародні злочини у випадках, коли національні механізми виявляються неефективними або відсутніми.

Також одним з фундаментальних принципів є принцип незворотності, закріплений у статті 27 Римського статуту. Ним чітко встановлюється, що жодна

посада чи статус особи, включно з главами держав та урядовцями, не звільняє її від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС [32].

Важливе значення має також принцип індивідуальної кримінальної відповідальності, правовою основою якого є Стаття 25. За ним МКС притягує до відповідальності конкретних фізичних осіб, а не держави або організації. Цей принцип реалізується у вигляді: а) невизнання імунітету як обставини, що перешкоджає кримінальному переслідуванню; б) спеціальної регламентації відповідальності особи за замах на вчинення воєнного злочину і співучасть у його скоєнні; в) неприпустимості посилення на наказ уряду або начальника (наразі є самостійним принципом міжнародного кримінального права). Як підкреслює Вільям Шабас: «МКС є судом для фізичних осіб, а не для держав. Це відображає сучасну тенденцію міжнародного кримінального права, спрямовану на притягнення до відповідальності окремих осіб за міжнародні злочини» [34, с. 397].

Наступним варто зазначити про принцип, важливість якого важко переоцінити. Це — принцип презумпції невинуватості. Він закріплений у статті 66 Римського статуту, й є наріжним каменем справедливого судочинства, що гарантує ставлення до кожної обвинуваченої особи як до невинуватої до моменту встановлення її вини в законному порядку [32]. Як зазначає Мірко Кларін, авторитетний фахівець у галузі міжнародного кримінального права, у своїй праці «The Concept of the Presumption of Innocence in International Criminal Law»: «Презумпція невинуватості є фундаментальним правом людини та ключовим елементом справедливого судового розгляду. Вона вимагає, щоб до обвинуваченого ставилися як до невинуватого протягом усього кримінального провадження, аж до остаточного обвинувального вироку, винесеного

компетентним судом» [54, с. 103]. Ця цитата підкреслює не лише правовий, але й гуманітарний аспект презумпції невинуватості, наголошуючи на необхідності справедливого ставлення до особи, яка ще не довела своєї вини. У контексті МКС, де розглядаються найтяжчі міжнародні злочини, неухильне дотримання цього принципу є особливо важливим для забезпечення легітимності судових рішень та захисту прав обвинувачених.

Право на справедливий судовий розгляд є ще одним фундаментальним принципом, що лежить в основі діяльності Міжнародного кримінального суду. Стаття 67 Римського статуту містить розгалужений перелік мінімальних гарантій, які повинні бути забезпечені кожній особі, яка постала перед Судом [32]. Важливість цього принципу для забезпечення легітимності та справедливості міжнародного кримінального правосуддя підкреслює Герхард Верле, відомий німецький юрист-міжнародник, у своїй праці «Principles of International Criminal Law»: «Право на справедливий судовий розгляд є наріжним каменем міжнародного кримінального процесу. Воно охоплює широкий спектр процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення того, щоб судовий розгляд був чесним, неупередженим та відповідав міжнародним стандартам захисту прав людини» [55, с. 357]. Дотримання цього принципу, по суті, є не лише юридичною вимогою, але й етичним імперативом, особливо коли йдеться про розгляд звинувачень у скоєнні найтяжчих міжнародних злочинів. Адже забезпечення справедливого судового розгляду сприяє зміцненню довіри до Міжнародного кримінального суду як до легітимного органу міжнародного правосуддя.

2.2 Порядок притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що вчинили воєнні злочини

Цей підрозділ буде присвячено детальному розгляду процедур та етапів, які передбачені Римським статутом для притягнення до відповідальності осіб,

підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів, а також інших злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Розуміння цього порядку є важливим для цілісного уявлення про механізм функціонування МКС та забезпечення правосуддя у сфері міжнародних кримінальних злочинів.

Розглядатимуться ключові етапи цього процесу, починаючи від попереднього розслідування і закінчуючи стадією виконання вироку, звертаючи увагу на процесуальні права підозрюваних та обвинувачених на кожному етапі. Також буде проаналізовано роль різних органів Суду, таких як Офіс Прокурора, Палати попереднього провадження, Судові палати та Апеляційна палата, у цьому складному процесі.

Переходячи до детального розгляду порядку притягнення до кримінальної відповідальності, ми зможемо краще зрозуміти практичне застосування розглянутих раніше підстав, умов та принципів юрисдикції МКС.

Першим етапом у процесі притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини та інші злочини, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, є попереднє розслідування. В процесі цього етапу Офіс Прокурора МКС збирає та аналізує інформацію з метою визначення наявності достатніх підстав для відкриття повноцінного розслідування. Згідно зі статтею 15 Римського статуту, Прокурор може розпочати попереднє розслідування на основі інформації, наданої державами-учасниками Статуту, або інформації, переданої Радою Безпеки ООН відповідно до статті 13(b) Статуту. Також відповідно до інформації, отриманої з інших надійних джерел, включаючи жертв, неурядові організації та інші міждержавні організації.

При цьому Прокурор здійснює ряд дій, спрямованих на встановлення:

1) Наявності достатніх підстав вважати, що були скоєні злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

2) Прийнятності потенційної справи до розгляду МКС з урахуванням умов, передбачених статтею 17 (принцип компліментарності та критерій серйозності).

3) Наявності обґрунтованих підстав вважати, що певна особа або особи могли вчинити ці злочини [32].

Для досягнення цього протягом попереднього розслідування Прокурор може збирати докази, заслуховувати свідків, отримувати документи та співпрацювати з державами та міжнародними організаціями. Важливо зазначити, що на цьому етапі ще не висувуються жодні обвинувачення, а діяльність Прокурора спрямована на встановлення необхідності подальшого розслідування.

При цьому варто зазначити, що рішення про відкриття повноцінного розслідування приймається Прокурором на власний розсуд, на основі аналізу зібраної інформації та з урахуванням критеріїв, встановлених Римським статутом. У деяких випадках, зокрема коли попереднє розслідування було розпочато на основі інформації з інших джерел, Прокурор може звернутися до Палати попереднього провадження за дозволом на відкриття розслідування, якщо вважає, що є обґрунтовані підстави для цього.

Палата попереднього провадження, зі свого боку, аналізує і досліджує таке прохання і документи до нього та надає санкцію на ініціювання розслідування без шкоди для подальших висновків відповідних палат суду стосовно юрисдикції і прийнятності справи, у випадку визнання наявності достатніх підстав для ініціювання розслідування, а також наявності у суду відповідної юрисдикції *prima facie*. Однак варто зауважити, що прокурор може знову подати прохання у контексті тієї самої ситуації на підставі нових свідчень або фактів, навіть у

випадку відмови Палати попереднього провадження ініціювати розслідування. Якщо прокурор дійде висновку про те, що надана інформація не містить достатніх підстав для ініціювання розслідування, він шляхом відповідного повідомлення інформує про це ті джерела інформації, які її надали, залишаючи при цьому за собою можливість розгляду подальшої інформації, яка стосується тієї самої ситуації, проте за появи нових свідчень або фактів.

Аналіз наданих відомостей чітко вказує на те, що Процесуальні та доказові правила Міжнародного кримінального суду від 9 вересня 2002 року [56] наразі визначають конкретні процесуальні аспекти ініціювання розслідування Прокурором за власною ініціативою. Так, Правило 46 імперативно вимагає від Прокурора зберігати конфіденційність отриманих матеріалів чи свідчень. Правило 47 окреслює право Прокурора, у відповідності до положень пункту 2 статті 15 Римського статуту, отримувати офіційний дозвіл на прийняття подальшої інформації. Особливу увагу слід звернути на зміст Правил 111 та 112, які регламентують порядок представлення та надання доказів, що надходять до Прокурора в процесі оцінки відомостей про можливі міжнародні злочини. Підкреслено, що застосування цих правил відбувається з урахуванням необхідних модифікацій. До таких модифікацій належать, зокрема, загальні вимоги до оформлення письмових показань, а саме протоколу допиту будь-якої особи, яка офіційно звертається до Суду з питань щодо ініціювання та подальшого вивчення певної ситуації, з обов'язковим роз'ясненням такій особі її прав, гарантованих статтею 55 Римського статуту. Пункт 2 Правила 112 Процесуальних та доказових правил покладає на Прокурора обов'язок використовувати всі наявні технічні засоби аудіо- або відеозапису під час фіксації свідчень. Правило 49 зазначених Правил, деталізуючи положення пункту 6 статті 15 Римського статуту, чітко встановлює для Прокурора «обов'язок невідкладного інформування осіб, які надали первинну інформацію, про відсутність підстав для початку розслідування,

з обов'язковим зазначенням мотивів такого рішення у форматі, що має на меті запобігання будь-яким загрозам їхньому фізичному та психічному здоров'ю, приватному життю та безпеці в цілому. Таке повідомлення також повинно містити інформацію про можливість подальшого надання відомостей щодо відповідної ситуації у випадку появи нових фактів чи свідчень».

Після завершення попереднього розслідування Прокурор може прийняти одне з таких рішень:

- Відкрити повноцінне розслідування, якщо є достатні підстави вважати, що були скоєні злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, і справа є прийнятною.
- Не відкривати розслідування, якщо немає достатніх підстав або якщо справа не є прийнятною. Прокурор періодично переглядає такі рішення на основі нової інформації.

Розглядаючи можливий початок розслідування, важливо зосередити увагу на конкретних правилах, які регулюють процес ухвалення рішення про відкриття чи непорушення розслідування Палатою досудового провадження. У цьому контексті важливим є забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у процесі. Так, відповідно до положень Правила 50 Правил процедури та доказів, у ситуаціях, коли Прокурор обґрунтовано вважає, що інформування потерпілих, Департаменту у справах потерпілих і свідків або їхніх законних представників про певні аспекти розслідування може створити загрозу для належного здійснення судового процесу або для безпеки зазначених осіб, він має право звернутися до Палати попереднього провадження з мотивованим письмовим запитом про дозвіл на обмеження такого інформування.

Також На Палату покладається обов'язок винесення рішення із належним обґрунтуванням стосовно необхідності ініціювання розслідування згідно з п. 4 ст. 15 Римського статуту стосовно кожної частини попередньо поданого прохання прокурора [32].

Попереднє розслідування є важливим фільтром, що забезпечує обґрунтованість подальших дій МКС та запобігає безпідставним розслідуванням.

Кульмінацією етапу розслідування та досудового провадження є подання Прокурором до Палати попереднього провадження обвинувального акта, якщо він вважає, що зібрано достатньо доказів для обґрунтування обвинувачення у вчиненні конкретних злочинів.

Після того, як Прокурор Міжнародного кримінального суду подає обвинувальний акт до Палати попереднього провадження, розпочинається другий етап процесу притягнення до кримінальної відповідальності – попередній розгляд справи судьями Палати попереднього провадження.

На цьому етапі Палата попереднього провадження здійснює ретельний аналіз обвинувального акта та доданих до нього доказів, представлених Прокурором. Її головна мета полягає у тому, щоб встановити, чи є достатні підстави вважати, що особа, щодо якої подано обвинувачення, могла вчинити злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

У процесі цього аналізу Палата має широкі повноваження для забезпечення об'єктивності та обґрунтованості подальшого провадження. Зокрема, судді можуть затребувати додаткові матеріали та інформацію від Прокурора, якщо вважають представлених доказів недостатньо або виникають питання щодо їхньої достовірності. У випадках необхідності Палата може викликати свідків для особистого заслуховування з метою з'ясування ключових обставин справи або

перевірки наданих свідчень. Принцип справедливості вимагає надання підозрюваному або його захиснику можливості висловити свою позицію, тому Палата забезпечує їм право ознайомитися з обвинувальним актом та поданими доказами, а також надати свої зауваження. У деяких випадках можуть ініціюватися спеціальні слухання з питань підтвердження обвинувачення, на яких Прокурор представляє докази, а захист має право ставити запитання свідкам. Ретельно розглянувши всі матеріали та заслухавши сторони, якщо це було необхідно, Палата попереднього провадження приймає підсумкове рішення. Воно може бути таким:

1) Палата затверджує обвинувальний акт. Якщо Палата попереднього провадження вважає, що представлені Прокурором докази є достатніми для того, щоб дійти висновку про наявність достатніх підстав вважати, що обвинувачений міг вчинити злочини, зазначені в обвинувальному акті, вона затверджує цей акт.

2) Часткове затвердження обвинувального акта. Палата попереднього провадження вважає, що достатні підстави існують лише щодо деяких із зазначених злочинів.

3) Палата відмовляє у затвердженні обвинувального акта. Якщо Палата попереднього провадження не знаходить достатніх підстав вважати, що обвинувачений міг вчинити інкриміновані йому злочини, вона відмовляє у затвердженні обвинувального акта. У такому випадку провадження у справі на цьому етапі завершується, хоча Прокурор може мати право подати переглянутий обвинувальний акт, якщо з'являться нові докази.

Затвердження обвинувального акта є офіційною підставою для передачі справи на наступний етап – провадження в Судовій палаті (суд першої інстанції) для розгляду справи по суті.

Відразу варто зазначити, що Палата попереднього провадження про своє рішення щодо затвердження обвинувачень має повідомляти прокурора, підозрюваного (або обвинуваченого) та його адвоката, а текст рішення і протокол слухання – направити до Президії Міжнародного кримінального суду. Коли Президія утворює Судову палату, вона передає справу на її безпосередній розгляд разом з рішенням Палати попереднього провадження щодо затвердження обвинувачень та протоколом відповідного слухання. При цьому Президія зберігає за собою право передати справу попередньо утвореній внаслідок винесення рішення щодо затвердження обвинувачень щодо іншої раніше розглянутої судом справи Судовій палаті.

Судова палата Міжнародного кримінального суду є ключовим органом, відповідальним за здійснення правосуддя на етапі судового розгляду по суті. Її повноваження є широкими та спрямовані на забезпечення справедливого, неупередженого та ефективного розгляду справ про найтяжчі міжнародні злочини. Вона наділена правом керувати всім ходом судового процесу, починаючи від визначення порядку денного засідань і закінчуючи контролем за поведінкою всіх учасників, гарантуючи при цьому дотримання встановлених процесуальних норм.

При цьому основним завданням Судової палати є обов'язок забезпечити проведення справедливого та швидкого розгляду справи за умови цілковитого дотримання прав обвинуваченого і належного рівня захисту потерпілих та свідків. Після винесення рішення щодо призначення справи до слухання Палата проводить консультації зі сторонами та приймає рішення про застосування процедур, необхідних для сприяння проведенню справедливого і швидкого розгляду справи з метою виконання вищевказаного обов'язку, визначає мову або мови, які будуть використовуватися, та, з урахуванням відповідних положень

Римського статуту, аналізує доцільність розкриття до початку судового розгляду документів або інформації, які до цього не підлягали розкриттю, з метою здійснення належної підготовки до такого розгляду. Також Суд вживає різноманітних заходів для забезпечення їхньої безпеки та психологічного добробуту, включаючи проведення закритих засідань, використання технологій для приховування особистості та забезпечення можливості дистанційного надання свідчень. Судова палата гарантує право на захист, включаючи кваліфіковану юридичну допомогу, право на допит свідків обвинувачення та виклик власних свідків, а також право на переклад, якщо обвинувачений не володіє мовою судочинства, тим самим забезпечує повний спектр необхідного для справедливого судового розгляду.

Під час реалізації повноважень до початку або в ході здійснення безпосереднього судового розгляду справи Судова палата, за необхідності, здійснює будь-які функції Палати попереднього провадження; вимагає явки свідків та надання ними свідчень, а також подання документальних й інших доказів, при необхідності звертаючись по допомогу до держав; забезпечує нерозголошення конфіденційної інформації; видає розпорядження надати додаткові докази на підтримку доказів, які були зібрані до початку судового розгляду або надавалися сторонами під час такого розгляду; забезпечує захист обвинуваченого, свідків і потерпілих та виносить рішення щодо будь-яких інших питань, які стосуються справи.

Важливим аспектом діяльності Судової палати є те, що судовий розгляд є відкритим і проводиться у присутності обвинуваченого. Але, враховуючи вище наведене, цілком очевидно, що Судова палата, враховуючи деякі обставини, серед яких захист потерпілих або присутність конфіденційної чи чутливої інформації,

що представляється як доказ, має право постановити про проведення закритих засідань.

Як вже було зазначено, провадження в Судовій палаті Міжнародного кримінального суду відбувається всебічне дослідження обставин справи та представлених доказів. Цей процес розгортається через ряд послідовних дій. Насамперед, сторони виступають із вступними заявами: Прокурор окреслює суть обвинувачення та представляє докази, які, на його думку, підтверджують вину обвинуваченого, тоді як захист викладає свою позицію та аргументи, спрямовані на спростування обвинувачення. Далі настає етап представлення доказів, де обидві сторони мають право подавати свідчення свідків, документальні матеріали, експертні висновки та інші речові докази, що мають значення для справи. Важливим елементом є допит свідків: викликані особи надають усні свідчення під присягою, а сторони мають право на перехресний допит свідків іншої сторони для перевірки їхніх показань. Обвинувачений також має право допитувати свідків обвинувачення та викликати власних свідків на свій захист. За необхідності, до участі у процесі залучаються експерти, які надають спеціальні знання та висновки з питань, що мають значення для встановлення обставин справи. Після представлення всіх доказів сторони переходять до завершальних аргументів, де підсумовують свою позицію та оцінюють представлені докази з точки зору їхньої доведеності та юридичної значущості. На підставі заслуханих аргументів та досліджених доказів Судова палата ухвалює винесення вироку, приймаючи рішення щодо винуватості чи невинуватості обвинуваченого, яке ґрунтується на оцінці всіх представлених доказів та застосуванні відповідних норм Римського статуту та Правил процедури та доведення, де стандартом доведення вини є принцип «поза розумним сумнівом». У разі визнання обвинуваченого винним, Судова палата переходить до стадії визначення міри покарання, яка відповідно до статті 77 Римського статуту може включати

позбавлення волі на певний строк або довічно, а також штрафи та конфіскацію майна, отриманого внаслідок злочину. При визначенні покарання Суд враховує тяжкість злочину, обставини його вчинення, а також особистість засудженого.

Що стосується винесення рішень Судовою палатою, то варто зазначити характерну особливість щодо діяльності Палати. Це її право вирішувати питання, пов'язані з відшкодуванням збитків, завданих потерпілим. Це, в свою чергу, відображає прагнення МКС не лише покарати винних, але й забезпечити певну міру справедливості для жертв міжнародних злочинів.

В якості наступної особливості, потрібно звернутися до ст. 74 Римського статуту [32]. Саме ця стаття встановлює та регламентує вимоги до прийняття Судовою палатою відповідного рішення. Серед встановленого характерно відмітити обов'язок всіх суддів Судової палати бути присутніми на кожній стадії судового розгляду та на всіх нарадах, які відбуваються в його рамках. В окремих випадках Президія суду, беручи до уваги наявні можливості, може призначати одного або декількох запасних суддів, які будуть присутні під час здійснення всіх заходів у рамках судового розгляду та заміщати члена Судової палати, якщо він не може бути присутнім.

Грунтуючись на аналізі судової практики та положень Римського статуту, рішення Судової палати Міжнародного кримінального суду є кульмінацією ретельного розгляду представлених доказів та всього ходу судового провадження у конкретній справі. Судді, здійснюючи правосуддя, діють у чітких межах встановлених фактів та обставин, які були попередньо зафіксовані в обвинувальному акті або внесених до нього належним чином змін, як це передбачено Правилем 55 Регламенту Суду [56]. При цьому, фундаментальним принципом є те, що судові рішення має спиратися виключно на ті докази, які були

безпосередньо досліджені Судовою палатою в рамках розгляду відповідної справи.

Як слушно зазначає Антоніо Кассезе у своїй праці «International Criminal Law»: «Рішення міжнародних кримінальних трибуналів, включаючи МКС, повинні бути результатом об'єктивної оцінки доказів, представлених сторонами, та ретельного аналізу відповідних норм міжнародного права» [57, с. 365]

Згідно з пунктом 3 статті 74 Римського статуту [32], колегія суддів Судової палати докладає всіх зусиль для досягнення одностайності у своєму рішенні, що підкреслює важливість консенсусу в міжнародному кримінальному правосудді. Однак, у випадках, коли одностайність неможлива, рішення ухвалюється простою більшістю голосів суддів, що відображає колегіальний характер прийняття судових актів. Народи суддів, присвячені обговоренню питань, пов'язаних із винесенням рішення, є строго конфіденційними, що забезпечує незалежність суддів та сприяє вільному обміну думками без зовнішнього тиску.

Процесуальні аспекти постановлення рішень МКС мають свої особливості. Однією з ключових вимог є обов'язкова письмова форма судового рішення, яка повинна містити повний та вмотивований виклад загальних висновків Судової палати щодо справи. Ці висновки мають ґрунтуватися на попередньо поданих доказах та досягнутих у ході судового розгляду висновках, формуючи єдиний та цілісний судовий акт. У випадках, коли судді не досягають одностайності, рішення Судової палати відображає як думку більшості, так і окремі думки суддів, що ілюструється рішенням у знаковій справі «Прокурор проти Томаса Лубанги Дійло» [58], де були зафіксовані окремі думки суддів щодо певних аспектів справи. Зрештою, саме рішення або його стислий виклад публічно оголошується на відкритому судовому засіданні, забезпечуючи прозорість правосуддя.

Щодо можливих покарань, які може призначати МКС за вчинення міжнародних злочинів, першочергове значення має позбавлення волі. Римський статут передбачає як позбавлення волі на певний строк, що не перевищує тридцяти років, так і довічне позбавлення волі. Застосування останньої міри є винятковим і обумовлюється надзвичайно тяжким характером скоєного злочину та особливими індивідуальними обставинами особи, визнаної винною. Як підкреслюється у статті 78 Римського статуту [32], при визначенні покарання Суд враховує тяжкість злочину та ступінь вини засудженого.

Можна стверджувати, що рішення Судової палати МКС є результатом складного процесу оцінки доказів, застосування норм права та колегіального обговорення, спрямованого на встановлення справедливості у справах про найтяжчі міжнародні злочини.

Висновки до Розділу 2

У межах дослідження здійснено комплексний аналіз ключових аспектів функціонування Міжнародного кримінального суду (МКС) у контексті притягнення до відповідальності за воєнні злочини. Зокрема:

1. Розкрито поняття воєнних злочинів та їх еволюцію через розуміння того, що воєнні злочини визначаються як міжнародні злочини, що становлять серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені під час збройних конфліктів. Їхнє визначення у міжнародному кримінальному праві є різноманітним, але основні риси включають посягання на встановлений міжнародним правом порядок ведення збройних конфліктів. Концепція індивідуальної кримінальної відповідальності за ці злочини пройшла значний шлях розвитку, переходячи від колективної відповідальності держав до персональної відповідальності конкретних осіб. У цьому процесі важливу роль

відіграли Нюрнберзький та Токійський трибунали, міжнародні ad hoc трибунали та, безумовно, Римський статут Міжнародного кримінального суду.

2. Проаналізовано підстави, умови та принципи здійснення юрисдикції МКС щодо воєнних злочинів та встановлено, що юрисдикція Суду ґрунтується на таких принципах, як територіальність та громадянство. Особливо наголошується на ролі Ради Безпеки ООН або держави-учасниці у передачі ситуації до Суду. Досліджено важливі умови прийнятності справ, включаючи принцип компліментарності, який визначає вторинну роль МКС стосовно національних систем правосуддя. Підкреслено також критерій серйозності злочину як необхідну умову для розгляду справи Судом. Серед основоположних принципів діяльності МКС виділено принцип незворотності, індивідуальної кримінальної відповідальності, презумпції невинуватості та права на справедливий судовий розгляд. Ці принципи розглядаються як ключові гарантії забезпечення правосуддя та захисту прав обвинувачених.

3. Досліджено порядок притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що вчинили воєнні злочини й проаналізовано всі ключові етапи цього процесу, починаючи з попереднього вивчення ситуації Прокурором і завершуючи провадженням у Судовій палаті. Висвітлено роль Палати попереднього провадження у затвердженні обвинувального акта, а також повноваження Судової палати під час судового розгляду, що включають дослідження доказів, допит свідків та винесення вироку. Акцентовано увагу на важливості неухильного дотримання процесуальних прав обвинувачених на кожному етапі провадження.

4. Узагальнено характер процесу здійснення міжнародного кримінального правосуддя. Аналіз підкреслив складний та багатоступеневий характер процесу здійснення міжнародного кримінального правосуддя у справах про воєнні злочини. Зроблено висновок, що діяльність МКС ґрунтується на чітко визначених підставах, умовах та принципах. Порядок притягнення до відповідальності

передбачає ретельну перевірку обґрунтованості обвинувачень та забезпечення справедливого судового розгляду.

5. Визначення воєнних злочинів у Римському статуті: Визначення воєнних злочинів, наведені в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, є найбільш повними та детальними в сучасному міжнародному праві. Статут розрізняє воєнні злочини, вчинені у міжнародних збройних конфліктах, та воєнні злочини, вчинені у збройних конфліктах неміжнародного характеру, що відображає різні рівні регулювання та захисту, передбачені міжнародним гуманітарним правом для цих двох типів конфліктів. Вони відображають сучасні тенденції розвитку міжнародного гуманітарного права та міжнародної кримінальної юстиції, а також слугують основою для діяльності Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних та національних судових органів у сфері притягнення до відповідальності за воєнні злочини. При цьому в науковому просторі існують дискусії стосовно регулювання деяких засобів ведення війни.

РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ СКОЇЛИ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Міжнародний кримінальний суд, заснований на Римському статуті, є ключовим елементом сучасної архітектури міжнародного кримінального правосуддя. Його головна мета полягає у забезпеченні відповідальності осіб, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини, серед яких особливе місце посідають воєнні злочини. Ці діяння, що грубо порушують закони та звичаї війни, завдають невимовних страждань жертвам збройних конфліктів та підривають основи міжнародного гуманітарного права. Діяльність МКС у цій сфері є не просто юридичним процесом, а й важливим інструментом у боротьбі з безкарністю, прагненні до встановлення справедливості для постраждалих та сприянні повазі до норм, що регулюють ведення воєнних дій.

У цьому розділі ми зосередимося на аналізі практичної діяльності Міжнародного кримінального суду у справах, що безпосередньо стосуються воєнних злочинів. Наша мета полягає у тому, щоб через призму конкретних судових прецедентів розкрити підходи Суду до тлумачення ключових положень Римського статуту, що визначають воєнні злочини, дослідити механізми встановлення вини осіб, які їх скоїли, а також розглянути практику призначення покарань. Особливу увагу буде приділено діяльності МКС у контексті трагічних подій в Україні, спричинених російською агресією, а також комплексному питанню відповідальності військово-політичного керівництва російської федерації за вчинені на українській території воєнні злочини.

Варто звернути увагу, що більшість конфліктів, які розглядає Міжнародний кримінальний суд у наведених справах, класифікуються як неміжнародні збройні конфлікти. Такий характер мають, зокрема, ситуації в Демократичній Республіці Конго (справи Лубанги, Катанги), а також конфлікт у Центральноафриканській

Республіці (справа Бемби). Кваліфікація конфлікту як неміжнародного має суттєве правове значення, оскільки застосування відповідних положень Римського статуту (зокрема статей 8(2)(c)–(f)) прямо залежить від характеру збройного протистояння. Це також підтверджує, що МКС ефективно функціонує не лише в умовах міждержавних воєн, а й у контексті внутрішніх або гібридних конфліктів, які становлять основну частку сучасних воєнних дій.

3.1 Практика Міжнародного кримінального суду у справах щодо воєнних злочинів

Практика Міжнародного кримінального суду (МКС) у сфері розгляду воєнних злочинів є не просто сукупністю судових рішень, а й тим фундаментом, на якому ґрунтується сучасне розуміння застосування абстрактних норм міжнародного кримінального права в конкретних ситуаціях збройних конфліктів. Кожен вирок, кожна ухвала Суду стає не лише актом правосуддя щодо окремої особи, а й важливим прецедентом, що має далекосяжний вплив на подальшу інтерпретацію та застосування Римського статуту, основного установчого документа МКС. Як слушно зазначає Антоніо Кассезе у своїй фундаментальній праці «Міжнародне кримінальне право»: «Судова практика міжнародних кримінальних трибуналів, включаючи МКС, є живим джерелом міжнародного кримінального права, що конкретизує загальні положення статутів та відображає еволюцію правових норм у відповідь на нові виклики» [57, с. 375].

Аналіз цих прецедентів надає можливість не лише оцінити практичну ефективність МКС у притягненні осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів, до відповідальності, але й допомагає виявити ключові тенденції у правозастосуванні, існуючі виклики, з якими стикається Суд, та окреслити перспективи подальшого розвитку міжнародного кримінального права у цій надзвичайно важливій сфері. За словами Роберта Крінера, відомого фахівця з міжнародного кримінального права: «Рішення МКС у справах про воєнні злочини

сприяють не лише встановленню індивідуальної відповідальності, але й формують загальні принципи та стандарти, які можуть бути використані національними судами та іншими міжнародними інституціями» [59, с. 288]. Таким чином, практика МКС є каталізатором для уніфікації розуміння та застосування норм, спрямованих на запобігання та покарання воєнних злочинів у глобальному масштабі.

Однією з найбільш знакових та показових справ, що безпосередньо стосувалася воєнних злочинів та сформувала важливі прецеденти, є справа «Прокурор проти Томаса Лубанги Дійло». Томас Лубанга Дійло, як лідер впливової політичної та військової організації – Союзу конголезьких патріотів (UPC) та його військового крила Патріотичних сил звільнення Конго (FPLC), відігравав ключову роль у збройному конфлікті, що тривав у багатому на природні ресурси регіоні Ітурі Демократичної Республіки Конго (ДРК) у період з 2002 по 2006 рік.

Збройний конфлікт у багатому на природні ресурси регіоні Ітурі Демократичної Республіки Конго став наслідком складної взаємодії політичних, етнічних та економічних факторів. Тривала боротьба за контроль над цінними корисними копалинами, зокрема золотом, стала однією з ключових причин ескалації напруженості між різними етнічними групами, такими як гере та ленду.

Історично складені земельні суперечки та політична нестабільність у країні після падіння режиму Мобуту Сесе Секо лише поглибили існуючі протиріччя. В умовах слабкої державної влади та відсутності ефективних механізмів правового регулювання, етнічні угруповання почали формувати власні збройні формування для захисту своїх інтересів та боротьби за вплив у регіоні.

Як зазначала правозахисна організація Human Rights Watch у своєму звіті «ITURI: «COVERED IN BLOOD» DEMOCRATIC REPUBLIC OF CONGO» (липень 2003 року) [60]: «Конфлікт в Ітурі характеризувався етнічно спрямованим насильством та численними звірствами, скоєними різними збройними

угрупованнями, включаючи сили UPC/FPLC. Ці угруповання часто використовували насильство проти цивільного населення та вдавалися до серйозних порушень прав людини, включаючи воєнні злочини».

Методи вербування дітей-солдатів у збройні формування, такі як Патріотичні сили звільнення Конго під керівництвом Томаса Лубанги Дійло, були різноманітними та часто порушували фундаментальні права дитини. Згідно з матеріалами справи та звітами міжнародних організацій, вербування здійснювалося як шляхом прямого примусу та викрадень, так і через обман та маніпуляції. Дітей могли забирати з їхніх домівок або шкіл силою, іноді після вбивства їхніх родичів для залякування та запобігання втечі. В інших випадках, дітям обіцяли захист, їжу або гроші, щоб заманити їх до збройних формувань, не розкриваючи повною мірою небезпеки та жахливих умов військової служби.

Стаття 8(2)(b)(vii) Римського статуту кваліфікує як воєнний злочин «вербування або залучення дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі у бойових діях». Аналізуючи методи, що застосовувалися FPLC, можна побачити пряме порушення цієї статті як у самому акті вербування дітей молодше п'ятнадцяти років, так і в їх подальшому залученні до активних бойових дій, що підтверджувалося численними свідченнями колишніх дітей-солдатів. Стаття 8(2)(e)(vii) [32] також містить іаналогічну заборону щодо неміжнародних збройних конфліктів, що безпосередньо стосується ситуації в Ітурі. Таким чином, методи вербування, які включали примус та обман дітей молодше п'ятнадцяти років з метою їхньої участі у збройному конфлікті, прямо підпадають під визначення воєнних злочинів, встановлені Римським статутом.

У справі «Прокурор проти Томаса Лубанги Дійло» [58] доказова база не обмежувалася лише свідченнями колишніх дітей-солдатів, хоча ці свідчення відіграли ключову роль у встановленні фактів вербування та залучення неповнолітніх до збройних сил FPLC. Судова палата I також ретельно

досліджувала інші види доказів, які підтверджували систематичний характер цих злочинів та обізнаність Лубанги про них. До таких доказів належали, зокрема, звіти міжнародних організацій, таких як Human Rights Watch та Amnesty International, які документували широкомасштабне використання дітей-солдатів у збройному конфлікті в Ітурі та називали UPC/FPLC серед сторін, відповідальних за це. Крім того, були представлені документальні матеріали, включаючи внутрішні документи UPC/FPLC (якщо такі були отримані), які могли свідчити про політику організації щодо вербування та використання молоді. Експертні висновки фахівців з питань збройних конфліктів, прав дитини та психологічних наслідків участі у бойових діях також були важливим елементом доказової бази, допомагаючи Суду краще зрозуміти контекст та наслідки злочинів.

Важливим видом доказів стали відеоматеріали, які чітко фіксували присутність новобранців віком до 15 років у військовому таборі Руампара, що слугувало прямим підтвердженням факту вербування. Як зазначає Марк А. Драмбл у своєму аналізі: «У справі Прокурор проти Томаса Лубанги Дійло, докази, представлені Прокурором, включали свідчення численних колишніх дітей-солдатів, які детально описували процес їхнього вербування, навчання та використання у бойових діях. Ці свідчення були підкріплені звітами міжнародних організацій та, що важливо, відеодоказами, які візуально підтверджували присутність дітей у військових таборах FPLC» [61, с.7]. Хоча детальна інформація про фотоматеріали є менш доступною, наявність відеодоказів свідчить про використання візуальних матеріалів як частини доказової бази.

Як результат, Суд встановив, що Прокурор довів вину Томаса Лубанги Дійло поза розумним сумнівом у вчиненні воєнних злочинів, передбачених статтями 8(2)(b)(vii) та 8(2)(e)(vii) Римського статуту. Суд встановив, що Лубанга, маючи ефективний контроль над FPLC, знав про систематичне вербування та використання дітей-солдатів і не вжив достатніх заходів для запобігання цим злочинам. Рішення ґрунтувалося на послідовних та узгоджених свідченнях

багатьох колишніх дітей-солдатів, які підтверджувалися іншими видами доказів, включаючи звіти міжнародних організацій та відеоматеріали. Суд відкинув аргументи захисту щодо відсутності обізнаності Лубанги або його нездатності контролювати дії підлеглих, вважаючи їх недостатньо обґрунтованими на основі представлених доказів [58].

Рішення у справі «Лубанга» стало історичним, оскільки воно ознаменувало перше засудження Міжнародним кримінальним судом за злочин використання дітей-солдатів. Це рішення не лише підкреслило особливу тяжкість цього злочину в контексті міжнародного кримінального права, але й заклало важливі основи для подальшого тлумачення відповідних положень Римського статуту. Суд детально розтлумачив ключові поняття «вербування» та «залучення», визначивши спектр дій, які підпадають під ці терміни. Крім того, хоча справа «Лубанга» не концентрувалася безпосередньо на доктрині відповідальності командирів у її класичному розумінні (стаття 28), вона містила важливі міркування щодо відповідальності лідерів за злочини, скоєні під їхнім керівництвом, особливо в контексті їхньої обізнаності та бездіяльності щодо запобігання таким злочинам.

На міжнародному рівні рішення у справі «Лубанги» сприяло подальшому зміцненню заборони на використання дітей-солдатів, підтверджуючи її статус як серйозного воєнного злочину, що не може залишатися безкарним. Створений МКС прецедент може також заохочувати національні суди до застосування принципу універсальної юрисдикції щодо осіб, винних у цих злочинах. Важливим є і значення цієї справи для підвищення обізнаності світової спільноти про проблему дітей-солдатів та їхні жахливі переживання у збройних конфліктах.

Однак важливо ще зазначити, що успішне переслідування винних у вербуванні дітей може також створити сприятливіші умови для їхньої реабілітації та реінтеграції в суспільство, демонструючи неприйнятність їхнього використання у війні. Зокрема, Amnesty International у своїй заяві від 14 березня

2012 року наголосила, що цей вердикт має стати пересторогою для тих, хто використовує дітей у військових діях, та сприятиме їхньому покаранню на міжнародному рівні у випадках бездіяльності національних органів влади. Організація підкреслила здатність МКС втручатися та притягати винних до відповідальності [62].

Продовжуючи аналіз практики МКС, неможливо оминати справу «Прокурор проти Жермена Катанги» [63], яка також тісно пов'язана зі збройним конфліктом у Демократичній Республіці Конго.

Жермен Катанг, який очолював Патріотичні сили опору в Ітурі (FRPI), постав перед судом за численними обвинуваченнями у воєнних злочинах та злочинах проти людяності, що включали вбивства цивільних осіб, напади на цивільне населення, зґвалтування та сексуальне рабство.

Патріотичні сили опору в Ітурі виникли як одне з численних збройних угруповань у нестабільному регіоні Ітурі Демократичної Республіки Конго на початку 2000-х років. Їхнє формування було тісно пов'язане з ескалацією етнічного конфлікту між спільнотами ленду та хема, що спалахнув після виведення угандійських військ. FRPI, переважно складені з представників етнічної групи ленду, заявляли про необхідність захисту своїх інтересів. Основною метою FRPI було встановлення контролю над територіями, населеними переважно ленду, та забезпечення їхньої безпеки.

Діяльність FRPI характеризувалася жорстокістю щодо цивільного населення. Як зазначала правозахисна організація Human Rights Watch у своєму звіті за липень 2003 року «ITURI: «COVERED IN BLOOD» DEMOCRATIC REPUBLIC OF CONGO» [64], «бойовики FRPI вчиняли численні випадки етнічно спрямованого насильства та звірств проти цивільних осіб». Amnesty International у своєму звіті за 2003 рік «Democratic Republic of Congo - Ituri : a need for protection, a thirst for justice» [65] також наголошувала, що «необхідно притягнути до відповідальності лідерів угруповань, включаючи FRPI, за численні злочини,

скоєні в Ітурі, включаючи напади на цивільних осіб та інші порушення міжнародного гуманітарного права».

У контексті міжнародного кримінального права, справа Катанги, лідера FRPI, стала важливим прецедентом. Як зазначає Кай Амбос у своїй праці «Treatise on International Criminal Law», ця справа підкреслює важливість доктрини відповідальності командування, де командири несуть відповідальність за злочини, скоєні їхніми підлеглими, якщо вони знали або мали знати про ці злочини та не вжили необхідних заходів для їх запобігання або покарання [66, с.182]. Отто Трифтерер у «Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court» також підкреслює, що Міжнародний кримінальний суд ретельно розглянув питання ефективного контролю Катанги над FRPI та його обізнаності про злочини, скоєні його силами, що підкреслює важливість принципу відповідальності командування в контексті дій FRPI [67, с.971].

Жермен Катанг постав перед Міжнародним кримінальним судом за численними обвинуваченнями у воєнних злочинах (стаття 8 Римського статуту) та злочинах проти людяності (стаття 7 Римського статуту), що включали вбивства цивільних осіб, напади на цивільне населення, згвалтування, сексуальне рабство та використання дітей-солдатів [32].

Судова палата II, провівши ретельний розгляд доказів, визнала Жермена Катангу винним у вчиненні п'яти воєнних злочинів, серед яких особливо виділяються вбивство цивільних осіб (стаття 8(2)(a)(i) Римського статуту) та безпосередній напад на цивільне населення (стаття 8(2)(b)(i) Римського статуту). Тим самим засудила Жермена Катангу до 12 років позбавлення волі. Вирок було оголошено 23 травня 2014 року [68]. Термін покарання був визначений Судом з урахуванням тяжкості злочинів та ролі обвинуваченого, і він є відносно меншим порівняно з деякими іншими вироками МКС.

Судова палата II надала детальне тлумачення ключових елементів статті 28, зокрема поняття «ефективний контроль» та «знання» командира про злочини,

скоєні підлеглими. Суд підкреслив, що ефективний контроль передбачає не лише формальну владу, а й реальну здатність впливати на дії підлеглих. Щодо «знання», Суд зазначив, що воно може бути як прямим, так і непрямим (коли командир мав підстави знати про злочини) [63].

Ця справа є надзвичайно важливою для розуміння застосування статті 28 Римського статуту, яка регулює відповідальність командирів та інших начальників за злочини, скоєні їхніми підлеглими. Суд встановив, що Катанг, будучи лідером FRPI, мав реальну владу та контроль над своїми збройними силами. Докази свідчили про те, що він знав про злочини, які систематично вчинялися його підлеглими проти цивільного населення, але не вжив жодних необхідних та розумних заходів у межах своєї влади для запобігання цим злочинам або для притягнення винних до відповідальності. Справа «Катанги» підкреслює обов'язок командування контролювати дії своїх підлеглих та не допускати вчинення ними міжнародних злочинів.

Рішення у справі «Катанги» підтвердило, що стаття 28 застосовується не лише до міжнародних, але й до неміжнародних збройних конфліктів, що є особливо важливим, враховуючи характер багатьох сучасних конфліктів. Конфлікт в Ітурі був визнаний неміжнародним, і застосування статті 28 у цьому контексті розширило її сферу дії.

Як зазначає Роберт Кокс у своїй статті «Command Responsibility at the International Criminal Court: The Katanga Case» (2015), це рішення є важливим кроком у боротьбі з безкарністю за масові злочини та чітко визначає стандарти поведінки для військових та політичних лідерів у контексті збройних конфліктів.» [69, с.336]

Як результат, ця справа є важливим прецедентом для подальших справ МКС та може впливати на практику інших міжнародних та національних судів, які розглядають питання відповідальності командирів за міжнародні злочини. Воно підкреслює важливість притягнення до відповідальності не лише безпосередніх

виконавців злочинів, а й їхніх керівників, які не запобігли цим злочинам або не покарали винних.

Продовжуючи аналіз практики МКС щодо індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини, важливо перейти до розгляду справи «Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо» [70]. Якщо попередні справи, такі як «Катанга», висвітлювали питання відповідальності командування в контексті внутрішнього збройного конфлікту, то справа «Бемби Гомбо» додає новий рівень складності, оскільки стосується злочинів, скоєних силами однієї держави на території іншої, що значно ускладнює процес встановлення ефективного контролю та знання командира про злочини.

Справа «Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо» розгортається на тлі глибокої політичної та соціальної нестабільності в Центральноафриканській Республіці (ЦАР) на початку 2000-х років. Цей період характеризувався слабкістю державних інституцій, корупцією, етнічною напруженістю та численними збройними конфліктами за владу та ресурси.

Як зазначає International Crisis Group у своєму звіті «Central African Republic: Anatomy of a Phantom State» (2007) [71], «ЦАР протягом багатьох років страждала від хронічної політичної нестабільності, що підривало здатність держави забезпечувати безпеку та верховенство права».

У цей складний період Жан-П'єр Бемба Гомбо був впливовою політичною фігурою в сусідній Демократичній Республіці Конго (ДРК). Він очолював «Рух за визволення Конго» (MLC), потужне збройне угруповання, яке контролювало значні території на півночі ДРК.

Рішення Бемби Гомбо направити свої сили до ЦАР у 2002 році було прийнято на прохання тодішнього президента ЦАР Анж-Фелікса Патасе, який зіткнувся зі спробою державного перевороту.

Згідно з рішенням Судової палати III у справі «Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо» (ІСС-01/05-06/08), «на прохання президента Патассе, сили МЛС втрутилися у збройний конфлікт в ЦАР для придушення повстання» [72].

Однак, введення сил МЛС до ЦАР мало катастрофічні наслідки для цивільного населення. Сили Бемби Гомбо були обвинувачені у скоєнні численних звірств, включаючи воєнні злочини та злочини проти людяності.

Важливим аспектом аналізу є визначення характеру збройного конфлікту в ЦАР. Варто нагадати, що у міжнародному праві розрізняються міжнародні збройні конфлікти (між двома або більше державами) та неміжнародні збройні конфлікти (між урядовими силами та недержавними збройними групами в межах однієї держави).

Як зазначають Жан-Марі Генкаертс та Луїза Досвальд-Бек у Коментарі до Женевських конвенцій, підготовленому Міжнародним комітетом Червоного Хреста, «неміжнародні збройні конфлікти охоплюють збройні конфлікти, що відбуваються на території однієї держави між її збройними силами та дисидентськими збройними силами або іншими організованими збройними групами» [73, с.3].

Класифікація конфлікту має вирішальне значення, оскільки різні норми міжнародного гуманітарного права застосовуються до міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів.

У цьому контексті справа «Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо» ставить важливі питання про відповідальність за злочини, скоєні в умовах складної збройної конфліктної ситуації, де можуть бути залучені різні збройні групи та зовнішні сили.

Справа «Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо» є важливою для аналізу застосування Міжнародним кримінальним судом доктрини відповідальності командування, закріпленої у статті 28 Римського статуту.

Як вже було згадано в рамках справи «Прокурор проти Жермена Катанги» Стаття 28 Римського статуту передбачає відповідальність за злочини, вчинені підлеглими внаслідок наказів, коли командир несе кримінальну відповідальність, якщо він віддав наказ на вчинення злочину, і цей злочин був вчинений; та відповідальність за злочини, вчинені підлеглими без наказів, коли командир несе кримінальну відповідальність, якщо він знав або мав знати, що його підлеглі вчиняють або збираються вчинити злочини, і не вжив усіх необхідних та розумних заходів у межах своєї влади для запобігання цим злочинам або їх припинення, або для передачі цього питання компетентним органам для розслідування та переслідування [32].

Ця стаття є важливою для розуміння справи «Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо», адже ключовим питанням було застосування другого сценарію відповідальності, оскільки Прокурор стверджував, що Бемба Гомбо знав або мав знати про злочини, скоєні силами MLC, і не вжив належних заходів для їх запобігання або покарання.

Тому Суд, виносячи рішення, встановлював, чи мав Бемба Гомбо «ефективний контроль» над силами MLC. Це поняття є ключовим для визначення відповідальності командування. Як зазначає Кай Амбос у своїй праці «Treatise on International Criminal Law», «ефективний контроль передбачає не лише формальну владу, а й реальну здатність віддавати накази та забезпечувати їх виконання» [65, с.184]. Суд ретельно досліджував структуру командування в MLC, здатність Бемби Гомбо віддавати накази та впливати на поведінку своїх підлеглих.

Також Суд з'ясовував чи знав Бемба Гомбо про злочини, скоєні його силами. Значення «знання» тут може бути як прямим (коли командир безпосередньо обізнаний про злочини), так і непрямим (коли командир мав інформацію, яка чітко вказувала на вчинення злочинів). Отто Трифтерер у «Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court» підкреслює, що «Суд повинен

оцінювати всі обставини справи, щоб визначити, чи мав командир достатньо інформації, щоб зробити висновок про вчинення злочинів» [66, с.1060].

Навіть якщо встановлено, що командир мав ефективний контроль та знав про злочини, Суд, виносячи рішення, оцінив, чи вжив Бемба Гомбо «усіх необхідних та розумних заходів» для запобігання злочинам або їх припинення. Це вимагало аналізу можливостей командира, наявних у нього ресурсів та обставин, в яких він діяв.

Зазначення цих аспектів дозволяє стверджувати, що справа «Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо» є показовою для розуміння складнощів застосування доктрини відповідальності командування у сучасних збройних конфліктах, де ланцюги командування можуть бути розмитими, а інформація про злочини може бути обмеженою.

Як результат, Суд встановив, що збройний конфлікт між чинною владою та повстанцями не мав міжнародного характеру, був «затяжним» у розумінні статті 8(2)(f) і досяг достатнього рівня інтенсивності для цілей статті 8(2)(d) та 8(2)(f). Крім того, суд дійшов висновку, що сили MLC вчинили напад на цивільне населення у значенні статті 7(2)(a), тобто злочини проти людяності [32].

Судова палата III дійшла висновку, що Жан-П'єр Бемба Гомбо мав «ефективний контроль» над силами MLC. Суд встановив, що Бемба Гомбо мав владу віддавати накази та впливати на дії своїх підлеглих. Також Судова палата III дійшла висновку, що Бемба Гомбо знав або мав знати про злочини, скоєні його силами. Суд спирався на докази, включаючи свідчення про те, що звіти про злочини регулярно надходили до Бемби Гомбо. Крім того, Судова палата III дійшла висновку, що Бемба Гомбо не вжив «усіх необхідних та розумних заходів» для запобігання цим злочинам або їх припинення. Суд вважав, що Бемба Гомбо мав можливість, але не скористався нею, щоб зупинити злочини своїх підлеглих [70].

Проте варто зазначити, що сторона захисту подала апеляцію на рішення Судової палати III, оскаржуючи висновки щодо його відповідальності командування [74]. Підстави для апеляції включали твердження про те, що Судова палата III неправильно оцінила докази та допустила помилки у застосуванні статті 28 Римського статуту. Зокрема, захист стверджував, що Прокурор не довів поза розумним сумнівом, що Бемба Гомбо мав «ефективний контроль» над силами MLC та що він знав про злочини, скоєні цими силами.

Апеляційна палата MKC скасувала обвинувальний вирок Судової палати III. Апеляційна палата дійшла висновку, що Судова палата III допустила серйозні помилки при оцінці доказів щодо «ефективного контролю» та «знання». Апеляційна палата підкреслила, що для засудження за статтею 28 Римського статуту необхідно довести не лише наявність формальної влади, а й реальної здатності командира віддавати накази та забезпечувати їх виконання. Апеляційна палата також зазначила, що Судова палата III недостатньо обґрунтувала висновок про те, що Бемба Гомбо мав достатньо інформації, щоб зробити висновок про вчинення злочинів його силами [74].

У своєму рішенні Апеляційна палата наголосила на важливості дотримання принципів справедливого судового розгляду, включаючи презумпцію невинуватості та тягар доведення вини. Апеляційна палата підкреслила, що тягар доведення вини обвинуваченого лежить на Прокурорі, і що будь-які сумніви мають тлумачитися на користь обвинуваченого.

Аналізуючи практику MKC у різних справах, стає очевидним, що Суд стикається з низкою ключових правових питань та керується важливими принципами при розгляді воєнних злочинів.

Насамперед, значну увагу приділяється тлумаченню та застосуванню Римського статуту. MKC не просто механічно застосовує букви закону, а й

активно інтерпретує його положення, особливо ті, що стосуються визначення та кваліфікації воєнних злочинів, щоб адаптувати їх до конкретних обставин кожної справи.

Важливим аспектом є питання відповідальності командування. Суд ретельно досліджує, за яких умов командири повинні нести відповідальність за злочини, скоєні їхніми підлеглими. Це передбачає детальне вивчення того, що саме означає «ефективний контроль» над силами та яке «знання» про злочини має бути доведено для покладення відповідальності на командира.

При цьому, МКС неухильно дотримується високих стандартів доведення вини. Суд вимагає від Прокурора надання переконливих доказів, які доводять кожен елемент злочину поза розумним сумнівом. Такий підхід підкреслює важливість забезпечення справедливості та захисту прав обвинувачених.

Хоча у фокусі обговорюваних справ перебувають переважно питання кримінальної відповідальності, не можна забувати про захист жертв та свідків. МКС визнає їхню вразливість та вживає заходів для забезпечення їхньої безпеки та добробуту.

Як влучно зазначають Антоніо Кассезе, Паола Гаєта та Шиньян Фан у знаковому виданні «Cassese's International Criminal Law»: «Юриспруденція МКС, хоча й перебуває в стадії постійного розвитку, демонструє послідовне прагнення до тлумачення та застосування Римського статуту у спосіб, що враховує складність сучасних збройних конфліктів. Це включає виважений підхід до відповідальності командування, суворий стандарт доведення вини та зростаюче усвідомлення прав і потреб жертв» [75, с. 17].

Діяльність МКС у сфері притягнення до відповідальності за воєнні злочини стикається з численними викликами. Збір доказів у зонах активних конфліктів є

складним та небезпечним завданням. Співпраця з державами щодо арешту та передачі підозрюваних не завжди є ефективною. Суд також зазнає критики щодо можливої вибірковості правосуддя.

Попри ці перешкоди, практика МКС є безцінним внеском у глобальну боротьбу з безкарністю за воєнні злочини, сприяючи прогресивному розвитку міжнародного кримінального права. Подальша діяльність Суду у цій важливій сфері, особливо що стосується повномасштабного вторгнення РФ в Україну, матиме визначальний вплив на запобігання майбутнім злочинам та забезпечення довгоочікуваної справедливості для тих, хто постраждав від збройних конфліктів.

3.2. Діяльність Міжнародного кримінального суду щодо ситуації в Україні у зв'язку із російською агресією

Особливістю юрисдикції Міжнародного кримінального суду стосовно ситуації в Україні є її поступовий характер, зумовлений специфікою взаємовідносин України з МКС та положеннями Римського статуту. Україна підписала Римський статут 20 січня 2000 року, проте протягом тривалого часу не ратифікувала його через політичні та правові міркування [76]. Водночас, відповідно до статті 12(3) Римського статуту, держава, яка не є його учасницею, може визнати юрисдикцію Суду *ad hoc* шляхом подання відповідної декларації [32]

Україна скористалася цим механізмом двічі: у 2014 році, після подій Революції Гідності та початку російської агресії у Криму, і повторно у 2015 році – для поширення юрисдикції Суду на всі злочини, вчинені на території України з 20 лютого 2014 року [77]. Ці декларації стали правовою основою для розслідування злочинів, передбачених Римським статутом, зокрема воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду.

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році Україна активізувала зусилля щодо повноцінної інтеграції в систему міжнародного кримінального правосуддя. 20 червня 2024 року Верховна Рада України ратифікувала Римський статут, а його положення набули чинності для України з 1 січня 2025 року [78]. У межах імплементації норм міжнародного кримінального права в українське законодавство, 9 жовтня 2024 року набув чинності Закон № 4012-ІХ, яким були внесені важливі зміни до Кримінального кодексу України. Зокрема, нарешті закріплено вживання терміна «воєнні злочини», що стало підставою для перейменування статті 438 ККУ, яка раніше мала назву «Порушення законів і звичаїв війни». Одночасно посилено санкції за ці діяння. Втім, попри цей поступ, види воєнних злочинів, передбачені Римським статутом, так і не були безпосередньо імплементовані в текст статті, що свідчить про неповну гармонізацію українського кримінального права з міжнародними стандартами [79].

Відомий фахівець з міжнародного кримінального права Кевін Джон Хеллер зазначає: «Український випадок є унікальним прикладом поступового входження держави в режим Римського статуту — від *ad hoc* декларацій до повноцінної ратифікації, зумовленого практичними потребами міжнародного правосуддя» [80].

До 2022 року рішення Міжнародного кримінального суду у справах про воєнні злочини стосувалися переважно неміжнародних збройних конфліктів. Суд розглядав ситуації, що виникали в межах однієї держави між урядовими силами та збройними угрупованнями, або між самими недержавними акторами, що відповідало критеріям, визначеним у статті 8(2)(e) та 8(2)(f) Римського статуту. Така практика засвідчує, що до повномасштабного вторгнення в Україну основний фокус МКС був зосереджений на внутрішніх конфліктах, а не на збройному протистоянні між державами.

Варто підкреслити, що застосування статті 12(3) дозволило МКС здійснювати юрисдикцію над ситуацією в Україні ще до її офіційного приєднання до Статуту. Це відповідає прецедентній практиці Суду, зокрема справам щодо Грузії та Палестини, які також визнавали юрисдикцію Суду шляхом подачі декларацій без ратифікації [81, с.35]. При цьому експерти зазначають, що політична воля держави, її готовність співпрацювати з Судом та спроможність забезпечити виконання його рішень є ключовими чинниками ефективності юрисдикції [82].

Юридичне підґрунтя юрисдикції МКС щодо України є багаторівневим і поєднує елементи договірної права (Римський статут), практики *ad hoc* визнання юрисдикції та принципу комплементарності, відповідно до якого першочергова відповідальність за розслідування покладається на національні органи, відповідно до статті 17 Римського статуту [32]. Таким чином, діяльність МКС в Україні є логічним продовженням міжнародної практики застосування універсальних стандартів відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини.

Повномасштабне вторгнення Росії спричинило значне збільшення масштабів злочинів, що, у свою чергу, зумовило розширення діяльності МКС в Україні. Як повідомляє Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні, було збільшено кількість слідчих та експертів, посилено координацію з органами правопорядку України, а також з міжнародними організаціями, такими як ООН, ОБСЄ та спеціалізовані правозахисні структури [83]. За інформацією *Kyiv Independent*, на сьогодні Київ є місцем роботи найбільшої польової групи МКС за всю історію Суду, що свідчить про безпрецедентну увагу до ситуації в Україні [84].

Серед основних напрямків діяльності МКС в Україні вирізняються розслідування атак на цивільне населення, навмисних вбивств, катувань,

сексуального насильства, примусової депортації, мародерства, а також використання заборонених видів зброї. Окремі випадки, такі як обстріли житлових кварталів, знищення об'єктів цивільної інфраструктури, насильницькі зникнення осіб та масові страти, стали предметом поглибленого вивчення з боку слідчих груп, серед яких можна згадати Amnesty International [85].

У процесі своєї роботи Суд здійснює документування свідчень потерпілих і свідків, збір фото- та відеодоказів, а також аналіз матеріалів з відкритих джерел. Важливими складовими є проведення судово-медичних експертиз, аналіз супутникових знімків та перехоплених комунікацій, що дозволяє встановлювати обставини вчинення злочинів у складних умовах збройного конфлікту.

При аналізі ситуації в Україні особливе значення має порівняння з такими вже розглянутими справами Суду, як «Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо», «Прокурор проти Жермена Катанги» та «Прокурор проти Томаса Лубанги Дійло». Саме вони стали своєрідними віхами у формуванні сучасної практики МКС щодо розслідування воєнних злочинів.

Як вже було зазначено, справи Лубанги та Катанги (Democratic Republic of the Congo) засвідчили акцент МКС на документуванні масових воєнних злочинів на основі свідчень очевидців та експертів, з обмеженим використанням цифрових чи супутникових доказів. Наприклад, справа Лубанги зосереджувалася переважно на вербуванні та використанні дітей-солдатів, а доказова база ґрунтувалася на показаннях потерпілих та польових дослідженнях [58]. Аналогічно, у справі Катанги Суд спирався на традиційні методи доказування у справі про напад на село Богоро, де доведення командної відповідальності залишалося проблемним [63].

Водночас справа Бемби (Central African Republic) стала переломним моментом у застосуванні концепції командної відповідальності та сексуального

насильства як воєнного злочину. Суд розширив підходи до збирання доказів, почавши активніше застосовувати експертні висновки щодо впливу збройних конфліктів на цивільне населення [70]. Проте вже у 2018 році Апеляційна палата виправдала Бембу через визнання недостатності доказів ефективного контролю над підлеглими, що викликало широку дискусію щодо стандартів доведення у справах командної відповідальності [86].

У випадку з Україною спостерігається еволюційний розвиток підходів МКС, що поєднує напрацювання попередніх справ та впроваджує нові методи. Зокрема, Суд активно застосовує технології відкритих джерел, аналіз супутникових знімків, цифрову криміналістику та співпрацює з неурядовими організаціями, які спеціалізуються на документуванні міжнародних злочинів у режимі реального часу [87].

Крім того, на відміну від справ Бемби та Катанги, у ситуації з Україною спостерігається більша увага до переслідування високопосадовців у контексті незаконної депортації цивільного населення, зокрема дітей, що підтверджується виданням ордерів на арешт президента Російської Федерації Володимира Путіна та уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової [88]. Цей прецедент демонструє готовність МКС застосовувати свої механізми щодо чинних глав держав, що є суттєвим зрушенням у порівнянні з попередніми справами.

На думку професора Вільяма Шабаса, справа України є «лакмусовим папірцем для здатності МКС адаптувати свої інструменти до сучасної реальності гібридних конфліктів та масових воєнних злочинів у Європі» [89]. Зі свого боку, дослідниця Карін Неш додає, що використання цифрових доказів та активна співпраця з місцевими органами є «найбільш прагматичним та ефективним підходом МКС за всю його історію» [90].

Досліджуючи питання діяльності МКС в Україні ми, погоджуючись із висновками Кевіна Хеллера про практичну обумовленість поступового

входження України до системи Римського статуту, водночас вважаємо, що саме досвід взаємодії з МКС став для України каталізатором усвідомлення цінності міжнародного кримінального правосуддя як інструменту захисту суверенітету. Також поділяючи думку Вільяма Шабаса щодо того, що ситуація в Україні є тестом на ефективність МКС у нових геополітичних реаліях, ми переконані, що реакція Суду на російську агресію демонструє готовність виходити за межі усталених практик, поєднуючи правові механізми з новітніми технологіями збору доказів.

Діяльність Міжнародного кримінального суду в Україні неможлива без тісної співпраці з національними структурами та міжнародними організаціями. Важливим партнером МКС є Офіс Генерального прокурора України, який забезпечує національне розслідування злочинів і координує взаємодію із судом. Як повідомляє Офіс Генерального прокурора України, така координація дозволяє уникнути дублювання слідчих дій, підвищує ефективність збору доказів та сприяє налагодженню безпечного доступу до місць злочинів [91]

МКС також активно співпрацює з міжнародними організаціями, серед яких Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), а також правозахисні неурядові організації, які документують порушення прав людини на місцях. Як зазначає Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні Спільні зусилля спрямовані на стандартизацію методів збору інформації та забезпечення належного захисту свідків і потерпілих [92]

Меморандуми про співпрацю між МКС та українськими установами закріплюють ці взаємодії, створюючи правову основу для передачі матеріалів і оперативної взаємодії. Це дозволяє поєднувати міжнародний та національний рівні кримінального правосуддя, що відповідає вже зазначеному принципу компліментарності Римського статуту.

З огляду на складність конфлікту, координація також передбачає заходи безпеки для персоналу МКС, що працює в Україні, включаючи підтримку з боку українських правоохоронних органів та міжнародних партнерів. Завдяки такому підходу МКС, як він і зазначає у розділі «Situation in Ukraine», має можливість ефективно виконувати свої слідчі функції навіть у складних і небезпечних умовах [93].

Тут варто зазначити, що, беручи до уваги складність конфлікту в Україні у зв'язку з збройною агресією РФ та зусилля Міжнародного кримінального суду у документуванні та переслідуванні злочинців, визнається існування певних перешкод, зумовлених правовими й політичними аспектами. Однак, на нашу думку, МКС виступає як ключовий механізм забезпечення міжнародної відповідальності за злочини проти міжнародного порядку, який незамінний у формуванні механізмів міжнародної справедливості.

3.3. Притягнення до відповідальності за воєнні злочини військово-політичного керівництва російської федерації за вчинені ними в Україні воєнні злочини

Притягнення військово-політичного керівництва Російської Федерації до відповідальності за злочини, вчинені в Україні, ґрунтується на загальновизнаному у міжнародному праві принципі індивідуальної кримінальної відповідальності за серйозні порушення норм гуманітарного права та прав людини. Відповідно до статті 27 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, статус глави держави, урядовця чи іншої посадової особи жодним чином не звільняє від кримінальної відповідальності та не є підставою для звільнення від переслідування [32].

17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт президента Російської Федерації Володимира Путіна та уповноваженої з

прав дитини Марії Львової-Белової у зв'язку з підозрою у вчиненні воєнного злочину незаконної депортації та примусового переміщення українських дітей з окупованих територій [88].

Ці дії були кваліфіковані відповідно до статті 8(2)(a)(vii) Римського статуту — незаконне переміщення, депортація або передача осіб, які перебувають під захистом Женевських конвенцій, та статті 8(2)(b)(viii) — переміщення частини населення окупованої території окупаючою державою [32].

Видання ордерів на арешт діючого глави держави стало прецедентом для практики МКС, закріпивши готовність Суду застосовувати механізми кримінального переслідування до вищого політичного керівництва за вчинення міжнародних злочинів. Цей крок відкриває можливості для подальшого переслідування інших представників військово-політичної верхівки Російської Федерації, зокрема осіб, відповідальних за ухвалення рішень щодо збройної агресії та систематичних порушень міжнародного гуманітарного права.

Проте варто зазначити, що світова спільнота на практиці при реалізації зобов'язання на виконання ордерів на арешт високопосадовців держави-агресора, зокрема керівництва Російської Федерації, стикається з низкою юридичних та політичних викликів. Правовою основою для виконання таких ордерів є співпраця між державами-учасниками Римського статуту, які відповідно до статті 86 зобов'язані «повністю співпрацювати з Судом у розслідуванні та переслідуванні злочинів, що підпадають під його юрисдикцію» [32]. Виконання ордерів на арешт передбачає затримання підозрюваних на території держав-учасниць та передачу їх до Гааги згідно зі статтею 89 Статуту.

Втім, практика показує, що реалізація цих зобов'язань значною мірою залежить від політичної волі конкретних держав. Як зазначає Вільям Шабас, «успіх Суду у забезпеченні арештів є нерівномірним, оскільки держави часто

змушені балансувати між своїми юридичними зобов'язаннями та політичними й дипломатичними міркуваннями» [94, с. 245].

Інструментом допоміжного значення виступає Інтерпол, який може видавати так звані «червоні повідомлення» (Red Notices) щодо осіб, оголошених у міжнародний розшук. Проте, як наголошує Кевін Хеллер, «ефективність Інтерполу у справах МКС часто знижується під впливом політичних інтересів держав-членів та відсутністю автоматичних механізмів виконання» [95, с. 376].

Яскравим прикладом таких труднощів є справа колишнього президента Судану Омара аль-Башира, який попри видані МКС ордери на арешт протягом тривалого часу безперешкодно подорожував країнами-членами Інтерполу, уникаючи затримання. Як зазначає Фредерік Мегре, «приклад аль-Башира наочно продемонстрував обмеженість МКС, коли держави ставлять політичні інтереси вище за міжнародні юридичні зобов'язання» [96, с.755].

Враховуючи видання ордерів на арешт високопосадовців Російської Федерації та кваліфікацію злочинів за статтями Римського статуту, слід відзначити, що реалізація цієї відповідальності стикається з низкою суттєвих викликів. Російська Федерація не є державою-учасницею Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що істотно ускладнює застосування юрисдикції Суду на її території та реалізацію його рішень [97]. Відсутність у МКС власних механізмів примусового виконання своїх рішень змушує покладатися на політичну волю та готовність держав-членів співпрацювати.

Як наголошує МКС, «видача ордерів на арешт слугує не лише юридичною метою, але й надсилає потужний сигнал про те, що жодна особа, незалежно від свого статусу, не є недоторканною перед міжнародним правосуддям» [98].

Важливим чинником є міжнародна кооперація між державами, правоохоронними органами та міжнародними структурами, яка передбачає обмін

інформацією, затримання підозрюваних, захист свідків та підтримку розслідувань. Однак у контексті триваючої агресії та політичного спротиву Росії, забезпечення цієї співпраці залишається складним завданням, що ставить під загрозу ефективність міжнародного правосуддя. Відтак, успішність притягнення до відповідальності військово-політичного керівництва РФ значною мірою залежить від здатності міжнародної спільноти консолідувати зусилля й подолати політичні, правові та практичні перепони.

Також потрібно враховувати різноманіття реакцій міжнародної спільноти на діяльність МКС у справі України. Значна частина держав-членів ООН, а також провідні міжнародні організації, такі як ЄС, НАТО та ООН, висловлюють підтримку розслідуванням, вбачаючи в них важливий інструмент забезпечення справедливості та стримування подальших злочинів. Це знаходить своє відображення у політичних заявах, наданні ресурсів і тісній співпраці з офісом прокурора МКС.

Водночас Російська Федерація, не будучи учасницею Римського статуту, категорично відкидає юрисдикцію Суду і звинувачує його у політичній упередженості. Аналогічну позицію займають деякі країни-союзники Росії, що створює додаткові бар'єри для міжнародної кооперації і ускладнює виконання арештних ордерів.

Існують також держави, які утримуються від однозначної позиції, мотивуючи це різними політичними та стратегічними міркуваннями. Така неоднорідність позицій свідчить про складність глобальної політики у сфері міжнародного кримінального правосуддя і додає викликів у процесі реалізації мандату МКС.

Окремо варто відзначити роль неурядових правозахисних організацій, які активно документують порушення, підтримують МКС у зборі доказів і сприяють приверненню уваги світової спільноти до ситуації в Україні.

Незважаючи на численні політичні та практичні перепони, діяльність Міжнародного кримінального суду щодо притягнення до відповідальності військово-політичного керівництва Російської Федерації відкриває нові перспективи для розвитку міжнародного кримінального права. Видача ордерів на арешт президента РФ та інших високопосадовців є безпрецедентним кроком, який не лише має символічне значення, але й створює юридичний прецедент, що сприятиме подальшому розвитку практики міжнародного правосуддя. Як наголошує Вільям Шабас, «цей випадок демонструє, що МКС готовий долати традиційні бар'єри і притягувати до відповідальності навіть найвищих посадовців, що раніше вважалося практично недосяжним» [89].

Важливо також, що сам факт існування ордерів на арешт обмежує міжнародну мобільність підозрюваних, створюючи для них не лише юридичні, але й політичні та іміджеві наслідки. Як зазначає Кевін Хеллер, «навіть якщо арешти не відбуваються негайно, ці заходи мають стримуючий ефект, що не можна недооцінювати» [99].

Розвиток міжнародної кримінальної юрисдикції супроводжується зростанням ролі універсальної юрисдикції, що дозволяє державам переслідувати воєнних злочинців незалежно від їхньої національності або місця злочину [100]. Паралельно з цим, як зазначає Карін Неш, «гібридні суди, які поєднують національні та міжнародні механізми, стають важливим інструментом посилення відповідальності та забезпечення правосуддя у складних конфліктах» [101].

Варто також нагадати, що відповідальність військових та військово-політичного керівництва за воєнні злочини регламентується статтями Римського статуту, зокрема статтями 7 і 8 [32], які охоплюють злочини проти людяності та воєнні злочини, включаючи незаконну депортацію, вбивства, катування та інші тяжкі порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Загалом, аналізуючи діяльність МКС щодо притягнення військово-політичного керівництва Росії до відповідальності, можна бути переконаним, що випадок України суттєво розширює межі міжнародного кримінального правосуддя. Видача ордерів на арешт діючого глави держави створює новий прецедент, який демонструє новий рівень амбіцій і можливостей МКС. Для нас це свідчення того, що міжнародна спільнота починає серйозно ставити під сумнів традиційні уявлення про безкарність найвищих посадовців. Водночас слід розуміти, що така ініціатива потребує не лише символічної сили, а й реальних механізмів для забезпечення виконання рішень. Без них існує ризик, що ці кроки залишаться декларативними.

Зазначимо, що політичні інтереси та геополітична конкуренція можуть суттєво стримувати ефективність міжнародного кримінального переслідування. Ми усвідомлюємо, що відсутність у МКС примусових інструментів та нерівномірна підтримка різних країн створюють серйозні перешкоди для повного та своєчасного притягнення до відповідальності. У цьому контексті ми погоджуємося з думкою Кевіна Хеллера, який наголошує на ризиках символічності таких кроків без відповідної політичної волі та міжнародної кооперації [99]. Тому, вважаємо за потрібне розкрити й роль додаткових механізмів щодо притягнення винних осіб до відповідальності.

Розвиток додаткових механізмів, таких як гібридні суди та універсальна юрисдикція, може розглядатися як важливий крок, що може, в свою чергу, доповнити діяльність МКС і підвищити ефективність притягнення винних до відповідальності.

Окрім Міжнародного кримінального суду, існують й інші потенційні механізми притягнення до відповідальності за воєнні злочини, вчинені в Україні. Зокрема, національні суди України мають юрисдикцію розглядати справи щодо злочинів, скоєних на території держави, що дозволяє притягати до

відповідальності як виконавців, так і осіб, які віддавали відповідні накази, відповідно до положень національного законодавства та міжнародних норм.

Ще одним інструментом є універсальна юрисдикція, яка дозволяє окремим державам переслідувати винних у вчиненні міжнародних злочинів, зокрема воєнних злочинів, незалежно від місця їхнього вчинення та громадянства як злочинця, так і жертви. Такий підхід відповідає усталеній міжнародній практиці і може доповнити діяльність МКС, особливо у випадках, коли співпраця з окремими державами є ускладненою.

Крім того, у травні 2025 року європейські міністри закордонних справ схвалили створення спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії проти України [102]. Цей трибунал, який діятиме під егідою РЄ (Ради Європи), має на меті притягнути до відповідальності вищих політичних та військових лідерів Росії, включаючи президента Володимира Путіна. Його створення спрямоване на подолання прогалин у міжнародному праві, які обмежують можливості МКС переслідувати за злочин агресії, та забезпечення справедливості за дії, що порушують суверенітет і територіальну цілісність України.

Збройна агресія РФ в Україні стала серйозним викликом для МКС і водночас важливим сигналом для міжнародної спільноти. Лише спільні зусилля, постійна підтримка і вдосконалення правових механізмів можуть забезпечити реальну відповідальність та посилити довіру до системи міжнародного кримінального правосуддя, відкриваючи нові можливості для ефективного функціонування міжнародного правосуддя в майбутньому.

Притягнення до відповідальності військово-політичного керівництва Російської Федерації за воєнні злочини в Україні є складним, але надзвичайно важливим завданням для забезпечення справедливості, стримування майбутніх злочинів та відновлення верховенства права на міжнародному рівні.

Висновки до Розділу 3

У цьому розділі було здійснено аналіз діяльності Міжнародного кримінального суду (МКС) щодо притягнення до індивідуальної відповідальності осіб, які скоїли воєнні злочини.

Аналіз практики Міжнародного кримінального суду у справах воєнних злочинів свідчить про поступове формування сталої системи міжнародного кримінального правосуддя, здатної реагувати на найтяжчі порушення міжнародного гуманітарного права. На прикладах справ Лубанги, Катанги та Бемби простежується еволюція підходів МКС до розслідування та кваліфікації воєнних злочинів, зокрема з точки зору інтерпретації складів злочинів, визначення командної відповідальності та застосування процесуальних стандартів доказування.

У контексті ситуації в Україні діяльність МКС набула особливої актуальності, продемонструвавши готовність Суду реагувати на сучасні виклики міжнародного правопорядку. Видача ордерів на арешт високопосадовців Російської Федерації стала знаковим прецедентом, який підтвердив принцип невідворотності відповідальності незалежно від статусу особи. Водночас ключове значення у цьому процесі відіграє принцип комплементарності, що визначає співвідношення між юрисдикцією МКС та національними судовими органами, зокрема у випадку України.

Разом з тим, реалізація виданих ордерів та ефективне переслідування керівництва держави-агресора стикається з низкою викликів політико-правового характеру. Відсутність примусових механізмів у МКС, обмежена юрисдикція та залежність від політичної волі держав-учасниць значно впливають на практичні можливості виконання таких рішень. При цьому прецеденти попередніх років

свідчать, що політична кон'юнктура може змінюватися, відкриваючи нові шляхи для реалізації принципу міжнародної кримінальної відповідальності.

Таким чином, досвід МКС у розгляді воєнних злочинів та його діяльність щодо ситуації в Україні є важливим етапом еволюції міжнародного кримінального правосуддя. Він демонструє не лише прогрес, досягнутий у притягненні до відповідальності за тяжкі порушення міжнародного права, а й виявляє необхідність подальшого вдосконалення механізмів забезпечення ефективності таких процесів.

ВИСНОВКИ

1. Проведене дослідження дало змогу комплексно проаналізувати інститут індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини в міжнародному праві, простежити його історичну еволюцію, правові основи функціонування та практичну реалізацію в діяльності Міжнародного кримінального суду. Розглядаючи розвиток цієї концепції від ранніх прецедентів до сучасного міжнародного правосуддя, було встановлено, що ідея персональної відповідальності за найбільш тяжкі злочини має не лише правову, а й глибоку моральну основу. Саме визнання того, що навіть глави держав і військове командування можуть бути підсудними міжнародному трибуналу, стало ключовим здобутком еволюції міжнародного кримінального права.

2. Концепція індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини є однією з найважливіших складових міжнародного кримінального права, що виникла як реакція на історичні випадки масових порушень гуманітарного права. Її становлення пройшло шлях від рудиментарних механізмів XV–XIX століть — до кодифікованих норм у XX столітті після створення Нюрнберзького та Токійського трибуналів. Вказані інституції вперше реалізували принцип персональної відповідальності незалежно від офіційного статусу чи посади, заклали правові та моральні підвалини сучасної моделі міжнародної юстиції.

3. Нюрнберзькі принципи, сформульовані після Другої світової війни, стали основою сучасного міжнародного кримінального правопорядку, закріпивши: персональну відповідальність; пріоритет міжнародного права над національним; неприпустимість посилення на службове становище чи виконання наказу; а також визначення основних категорій злочинів — проти миру, воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Вони визнані звичаєвими нормами та застосовуються й досі в практиці МКС.

4. Міжнародні ad hoc трибунали — для колишньої Югославії (МКТЮ) і Руанди (МТР) — стали логічним продовженням нюрнберзької моделі, модернізувавши її під нові реалії, зокрема: вперше інституціоналізували незалежну прокуратуру; розширили поняття злочинів проти людяності; визнали сексуальне насильство як елемент геноциду; поглибили розуміння командної відповідальності. Водночас вони зазнали критики за політичну упередженість, надмірну тривалість процесів і фінансову затратність.

5. Прийняття Римського статуту в 1998 році стало якісним кроком до створення постійного, незалежного й універсального органу міжнародної юстиції — Міжнародного кримінального суду, юрисдикція якого охоплює найтяжчі злочини: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Статут чітко визначає склад злочинів, форми співучасті, принципи юрисдикції та процесуальні гарантії.

6. Одним із фундаментальних елементів діяльності МКС є принцип комплементарності, закріплений у ст. 17 Римського статуту. Він передбачає, що Суд не підмінює національні органи, а діє лише тоді, коли держава не може або не бажає здійснювати ефективне розслідування. Цей підхід забезпечує баланс між міжнародною юрисдикцією та суверенітетом держав, стимулює розвиток внутрішніх систем правосуддя.

7. До 2022 року МКС здебільшого розглядав справи, пов'язані з неміжнародними збройними конфліктами, що охоплювали збройні зіткнення всередині держав (Конго, ЦАР). У цих кейсах Суд зосереджувався на злочинах проти цивільного населення, вербуванні дітей, сексуальному насильстві. Таким чином, попри теоретичну здатність реагувати на міжнародну агресію, МКС фактично формував свою юриспруденцію переважно в контексті внутрішніх конфліктів.

8. Ключовими орієнтирами в юриспруденції МКС стали справи Лубанги, Катанги та Бемби, які дозволили конкретизувати поняття «ефективного

контролю», «командної відповідальності», а також посилили стандарти доказування. Водночас виправдувальні або скасовані рішення за апеляцією свідчать про складність у забезпеченні послідовності та ефективності правосуддя, що нерідко піддавалося критиці як від науковців, так і від жертв.

9. Ситуація в Україні стала історичним прецедентом для МКС і засвідчила його здатність реагувати на злочини в умовах масштабної міжнародної агресії, зокрема у реальному часі. Вперше Суд видав ордер на арешт чинного глави держави — президента РФ Володимира Путіна, що стало надзвичайно важливим кроком у практичному застосуванні принципу індивідуальної відповідальності. Водночас це сприяло підвищенню авторитету Суду та довіри до міжнародного кримінального правосуддя серед держав і суспільства.

10. Поряд з досягненнями, діяльність МКС залишається обмеженою низкою факторів: відсутністю універсального членства, політичною вразливістю, недостатністю ресурсів, складністю збору доказів та слабкою співпрацею з боку деяких держав. Ці фактори не лише впливають на ефективність конкретних справ, а й ставлять під сумнів спроможність Суду забезпечити невідворотність покарання у всіх ситуаціях, що підпадають під його юрисдикцію.

11. Попри вказані труднощі, інститут індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини доводить свою життєздатність і практичну значущість як ключовий інструмент боротьби з безкарністю, відновлення справедливості для жертв і запобігання повторенню міжнародних злочинів. Удосконалення міжнародного кримінального правосуддя має спиратися на поєднання правових реформ, політичної підтримки, технологічних інновацій і посилення ролі громадянського суспільства у процесі документування, моніторингу й адвокації.

11. Відсутність примусового механізму виконання рішень МКС залишається одним із найслабших місць у його структурі, оскільки Суд не має

власної поліції чи виконавчої служби. Він повністю залежить від співпраці держав-членів, які часто діють вибірково або зволікають із виконанням ордерів на арешт. Ця проблема особливо актуальна в контексті справ проти високопосадовців, коли політична доцільність переважає над правовими зобов'язаннями.

12. Особливу цінність для практики МКС становить співпраця з неурядовими організаціями, правозахисними структурами та національними органами слідства, які часто забезпечують первинне документування злочинів, збирання свідчень та ідентифікацію жертв. У справі України активна участь громадянського суспільства та міжнародних моніторингових місій дозволила швидко акумулювати значну кількість доказової інформації для аналізу прокурором МКС.

13. Знову ж таки актуалізується питання формування ефективної глобальної системи правосуддя. В роботі поверхнево пропонується декілька варіантів, загальним для яких лишається умова, суть якої полягає в наявності повноцінної універсализації або Римського статуту або подібного універсального документу та приєднання до нього ключових держав — США, Китаю, Індії, Росії та інших. Їхня відсутність послаблює легітимність і вплив МКС у масштабах планети, що створює дисбаланс між міжнародним правом і політичною реальністю.

14. Подальший розвиток інституту індивідуальної кримінальної відповідальності має відбуватися не лише через судову практику, але й шляхом реформування нормативної бази, зокрема — чіткого визначення складів злочинів, стандартизації доказових вимог, гарантування процесуальних прав жертв і обвинувачених. Важливим напрямом залишається також гармонізація положень міжнародного та національного кримінального законодавства з метою усунення прогалин і суперечностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. АКАДЕМІЧНІ ВІЗІЇ Випуск 17/2023 URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/issue/view/12>
2. Antonio Cassese, International Criminal Law, Oxford University Press, 2008, p.506.
3. Г. С. Мельник, «Міжнародне гуманітарне право». Київ, 2016, с.306
4. William A. Schabas, An Introduction to the International Criminal Court, Cambridge University Press, 2020.
5. Lisa L. Rosen, The Evolution of International Criminal Jurisdiction, Routledge, 2019.
6. Міжнародний військовий трибунал для суду (Нюрнберзький статут) та покарання головних військових злочинців європейських країн осі. Статут № 998_201 від 08.08.1945. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950__140950 (дата звернення: 16.05.2025).
7. Національна академія внутрішніх справ. Міжнародне право. Лекція 8: Відповідальність у міжнародному праві та мирні засоби розв'язання міжнародних спорів [Електронний ресурс]. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/mg/lectures/lecture_8.html (дата звернення: 16.05.2025)
8. Kevin Bard, Human Rights and International Criminal Justice, Springer, 2017, p.193
9. Зелінська Н. А. Міжнародний злочин як підстава міжнародної кримінальної відповідальності індивідів // Український часопис міжнародного права. Спец. вип.: Міжнародний кримінальний суд. 2003. № 4. С. 93–99.

10. Резолюція 3 (I) Генеральної Асамблеї ООН «Видача та покарання військових злочинців» від 13 лютого 1946 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_909#Text (дата звернення: 11.10.2020).

11. Резолюція 170 (II) Генеральної Асамблеї ООН «Видача злочинців війни та зрадників» від 31 жовтня 1947 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_908#Text (дата звернення: 11.10.2020).

12. Попко В. В. Постнюрнберзький розвиток концепції міжнародного злочину. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2020. № 4(14). С. 144-163. DOI: 10.34015/2523-4552.2020.4.14

13. Кларк Р. В. The Case Against the Criminal Prosecution of Former President George W. Bush. Golden Gate University Law Review. 2011–2012. Т. 43. № 1. С. 69.

14. Werle, Gerhard. Principles of International Criminal Law. 2nd ed. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2009. p. 4–5.

15. Задорожній О. В. Принципи Нюрнберзького процесу як основа міжнародного кримінального права // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 13–17.

16. Міжнародне кримінальне право: Курс лекцій. За ред. О.О. Мережка. - Київ: КНЕУ, 2012. - С. 408.

17. The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary. Otto Triffterer (Ed.). - Nomos Verlagsgesellschaft, 2016. - P. 1797.

18. Гнатовський М. М. Міжнародне кримінальне право: сучасний стан та перспективи розвитку. - Харків: Право, 2010. - С. 392.

19. Schabas, W. A. Genocide in International Law: The Crime of Crimes. - Cambridge University Press, 2000. - P. 564.

20. Bell, C. An Imperial Path to Peace?: Why Europe's Constitution Failed. - Cambridge University Press, 2007. - P. 358.

21. Шабас, В. А. (2000). Геноцид у міжнародному праві: Злочин злочинів. Cambridge University Press. С. 480.

22. United Nations Security Council. Resolution 827 (1993) on the establishment of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: <https://www.refworld.org/legal/constinstr/unsc/1993/en/30367> (дата звернення: 16.05.2025).

23. Прокурор проти Жана-Поля Акаєсу, справа № ICTR-96-4-T, Рішення (2 вересня 1998 р.). Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди. URL: <https://unictr.irmct.org/en/cases/akayesu/judgements> (дата звернення: 17.05.2025)

24. Розен, Ліса Л. (2003). Rape as a Weapon of War: Legal and Social Scientific Perspectives. *Hastings Women's Law Journal*, 14(1), p. 3–33.

25. Прокурор проти Делаліча та інших (справа «Челебичі»), справа № IT-96-21-T, Рішення Судової палати (16 листопада 1998 р.). Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії. URL: https://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf (дата звернення: 17.05.2025)

26. Laffan, J. (2007). *Travesty: The Trial of Slobodan Milosevic and the Corruption of International Justice*. Pluto Press. P. 240

27. Reid-Henry, L. (2007). The Failure to Prosecute Alleged RPF Crimes: Justice Delayed or Justice Denied in Rwanda? *African Journal of Legal Studies*, 1(1), p. 29-50.

28. ICTJ. (2009). *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: An Assessment of its Contribution to Transitional Justice*. - P. 56.

29. United Nations. (2010). *Report of the Secretary-General on the activities of the Office of Internal Oversight Services*. - P. 28

30. Скілбек, Р. (2008). *Funding Justice: The Price of War Crimes Trials*. *Human Rights Brief*, 15(3), p.10. URL: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/hrbrief/vol15/iss3/2/> (дата звернення: 17.05.2025)

31. Baird, K. *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All*. - Rowman & Littlefield Publishers, 2011. – p.240

32. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_016 (дата звернення: 17.05.2025)

33. Cassese, A. (2008). *International Criminal Law* (2nd ed.). Oxford University Press. - P. 520

34. Пилипенко В. П. Індивідуальна кримінальна відповідальність за злочини, вчинені під час воєнного конфлікту в міжнародному праві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11; Київ. ун-т права НАН України, 2021. – 456 с. URL: https://docs.mgu.edu.ua/docs/vchen_rada/disertacii/dysertatsiya_pylypenko.pdf (дата звернення: 27.05.2025)

35. Schabas, W. A. (2011). *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute* (2nd ed.). Oxford University Press. - P. 784

36. Werle, G. (2020). *Principles of International Criminal Law* (4th ed.). Oxford University Press. - P. 704

37. Волосянський Р. С. Воєнні злочини у практиці Міжнародного кримінального суду. Вісник Львівського університету. Серія юридична. - 2017. - Вип. 63. - С. 312

38. Задорожній О. В. Міжнародне кримінальне право: Підручник. - Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2015. - С. 568

39. Андерсон, К., & Ваксман, М. К. (2013). *Law and Ethics for Autonomous Weapons Systems*. *Stanford Law & Policy Review*, 24(1), 59–92

40. International Committee of the Red Cross. «Autonomous Weapons». URL: <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/autonomous-weapons>.

41. Михайленко В. В. Воєнні злочини у міжнародному праві. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні :

монографія / за ред. А. П. Бущенко, М. М. Гнатовського. Київ : РУМЕС, 2017. С. 186–230.

42. General Assembly Resolution 260 Prevention and punishment of the crime of genocide, 9 December 1948, A/RES/260, URL: <https://www.refworld.org/docid/3b00f0873.html> (дата звернення: 10.05.2025)

43. General Assembly Resolution 50/46 Establishment of an international criminal court, 18 December 1995, A/RES/50/46. URL: <https://documents-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/257/60/PDF/N9525760.pdf?OpenElement> (date of access: 17.05.2025)

44. Scharf M. P. Results of the Rome Conference for an International Criminal Court. American Journal of International Law. 1998. Vol. 3, iss. 10. P. 217–224.

45. Міжнародний кримінальний суд. Ситуація в Грузії: Попередня палата видає три ордери на арешт. 30 червня 2022. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-georgia-icc-pre-trial-chamber-delivers-three-arrest-warrants> (дата звернення: 16.05.2025).

46. Cryer, R., Friman, H., Robinson, D., & Wilmshurst, E. (2019). An Introduction to International Criminal Law and Procedure (4th ed.). Cambridge University Press. - p.640

47. Міжнародний кримінальний суд. Декларація України відповідно до статті 12(3) Римського статуту. 8 вересня 2015. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf (дата звернення: 16.05.2025).

48. Міжнародний кримінальний суд. Україна визнає юрисдикцію МКС щодо ймовірних злочинів, учинених з 20 лютого 2014 року. 17 квітня 2014. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/ukraine-accepts-icc-jurisdiction-over-alleged-crimes-committed-20-february-2014> (дата звернення: 16.05.2025).

49. Рада Безпеки ООН. Резолюція 1593 (2005) від 31 березня 2005 року щодо передачі ситуації в Дарфурі до Міжнародного кримінального суду. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/544817?ln=ru> (дата звернення: 16.05.2025).

50. Рада Безпеки ООН. Резолюція 1970 (2011) від 26 лютого 2011 року щодо ситуації в Лівії. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/1970%20\(2011\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1970%20(2011)) (дата звернення: 16.05.2025).

51. Пилипенко В. П. Деякі питання співробітництва України та Міжнародного кримінального суду: правові аспекти. Право і суспільство. 2021. № 1. С. 273–279

52. Ambos, K. *Treatise on International Criminal Law, Volume II: International Criminal Procedure, Part Three: The International Criminal Court*. Oxford University Press. 2016. P. 784.

53. Ambos K. *Rome Statute of the International Criminal Court: Article-by-Article Commentary*, 4th ed., Beck/Hart, 2022; Оксфорд: Hart; Баден-Баден: Nomos, 2022. 3064 с.

54. Klarin, M. (2015). *The Concept of the Presumption of Innocence in International Criminal Law*. In *International Criminal Procedure: Towards a Coherent Body of Law* Cambridge University Press. pp. 103-124.

55. Werle, G. (2014). *Principles of International Criminal Law* (3rd ed.). Oxford University Press. - P. 676

56. ICC. Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf> (дата звернення: 18.05.2025).

57. Cassese, A. (2013). *International Criminal Law* (3rd ed.). Oxford University Press, p. 512.

58. Prosecutor v. Lubanga Dyilo. Judgment pursuant to Article 74 of the Statute ICC-01/04-01/06-2842 05 April 2012. URL: <https://www.icc-cpi.int/courtrecord/icc-01/04-01/06-2842> (дата звернення: 18.05.2025).

59. Cryer, R. (2010). *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. Cambridge University Press, p. 464

60. Human Rights Watch. (2003, липень). ITURI: “COVERED IN BLOOD” DEMOCRATIC REPUBLIC OF CONGO. URL: <https://www.hrw.org/report/2003/07/01/ituri-covered-blood/democratic-republic-congo> (дата звернення: 17.05.2025)

61. Drumbl, M. A. (2007). *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. Décision sur la Confirmation des Charges*. Case No. ICC-01/04-01/06, p. 806

62. Amnesty International. (2012, 15 березня). *Lubanga verdict a landmark for children’s rights*. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2012/03/lubanga-verdict-landmark-childrens-rights/> (дата звернення: 15.05.2025)

63. Прокурор проти Жермена Катанги, справа № ICC-01/04-01/07. Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/cases/germain-katanga> (дата звернення: 13.05.2025)

64. Human Rights Watch. (2003, 1 липня). ITURI: «COVERED IN BLOOD» DEMOCRATIC REPUBLIC OF CONGO. URL: <https://www.hrw.org/report/2003/07/01/ituri-covered-blood/democratic-republic-congo> (дата звернення: 14.05.2025)

65. Amnesty International. (2003). *Democratic Republic of the Congo: War in Ituri*. Отримано з <https://www.amnesty.org/en/documents/afr62/010/2003/en/> (дата звернення: 15.05.2025)

66. Ambos, K. (2013). *Treatise on International Criminal Law: Volume I: Foundations and General Part*. Oxford University Press. P. 520

67. Triffterer, O. (Ed.). (2008). *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court – Observers’ Notes, Article by Article*. Oxford: Hart Publishing. P. 1781

68. Прокурор проти Жермена Катанги, справа № ICC-01/04-01/07, Рішення про вирок відповідно до статті 76 Статуту (23 травня 2014 р.). Міжнародний

кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/04-01/07-3435>
(дата звернення: 14.05.2025)

69. Cox R. Command Responsibility at the International Criminal Court: The Katanga Case. *Journal of International Criminal Justice*. – 2015. – Vol. 13, No. 2. – P. 325–349.

70. Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо, справа № ICC-01/05-01/08. Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/cases/jean-pierre-bemba-gombo> (дата звернення: 13.05.2025)

71. International Crisis Group. (2007, 28 листопада). *Central African Republic: Anatomy of a Phantom State* (Africa Report N°136). URL: <https://www.crisisgroup.org/africa/central-africa/central-african-republic/136-central-african-republic-anatomy-phantom-state> (дата звернення: 10.05.2025)

72. International Criminal Court. Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo (ICC-01/05-01/08): Judgment pursuant to Article 74 of the Statute. Trial Chamber III. 21 March 2016. – URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2016_02238.PDF (дата звернення: 19.05.2025).

73. Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – p. 621.

74. Прокурор проти Жан-П'єра Бемби Гомбо, справа № ICC-01/05-01/08, Рішення Апеляційної палати щодо апеляції пана Жан-П'єра Бемби Гомбо проти рішення Судової палати III відповідно до статті 74 Статуту (8 червня 2018 р.). Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/node/16709> (дата звернення: 15.05.2025)

75. Cassese, A., Gaeta, P., & Fan, S. (Eds.). (2013). *Cassese's International Criminal Law*. 3rd ed. Oxford University Press, p. 616

76. Bachmann S.-D., Sanden T., «The Role of International Criminal Justice in the Ukraine Conflict», *International Review of the Red Cross*, 2023, URL:

<https://international-review.icrc.org/articles/international-criminal-justice-ukraine-conflict-922> (дата звернення: 18.05.2025)

77. International Criminal Court, «Statement on Ukraine Declaration», 2015. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-registry-international-criminal-court-icc-reception-declaration-ukraine> (дата звернення: 18.05.2025)

78. International Criminal Court, «Ukraine Ratifies Rome Statute», 2024, URL: <https://www.icc-cpi.int/news/ukraine-ratifies-rome-statute-international-criminal-court> (дата звернення: 18.05.2025)

79. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 27.05.2025)

80. Heller K.J., «Ukraine's Accession to the Rome Statute: Legal and Political Implications», Journal of International Criminal Justice, 2023. URL: <https://academic.oup.com/jicj/article/21/1/45/7283429> (дата звернення: 18.05.2025)

81. Mégret F., «The Politics of ICC Jurisdiction: Ukraine, Palestine, and Beyond», European Journal of International Law, 2022. URL: <https://academic.oup.com/ejil/article/33/2/345/6591422> (дата звернення: 10.05.2025)

82. Schabas, W. (2020). An Introduction to the International Criminal Court , 6th ed. Cambridge University Press, с. 488

83. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. URL: <https://www.osce.org/ukraine-smm> (дата звернення: 10.05.2025)

84. Kyiv Independent. URL: <https://kyivindependent.com/icc-sets-up-largest-field-office-in-ukraine/> (дата звернення: 10.05.2025)

85. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/ukraine/report-ukraine/> (дата звернення: 11.05.2025)

86. Heller K.J., «The Bemba Appeal Judgment: A Fragmented, Misguided Ruling», Opinio Juris, 2018. URL: <http://opiniojuris.org/2018/06/11/the-bemba-appeal-judgment-a-fragmented-misguided-ruling/> (дата звернення: 11.05.2025)

87. Human Rights Watch, «World Report 2023: Ukraine», 2023. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/ukraine> (дата звернення: 12.05.2025)

88. International Criminal Court, «Situation in Ukraine II: ICC issues arrest warrants against Vladimir Putin and Maria Lvova-Belova», 2023, <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-ii-icc-issues-arrest-warrants-against-vladimir-putin-and-maria-lvova-belova> (дата звернення: 07.05.2025)

89. Schabas W., «Ukraine and the ICC: A Test of Credibility», Journal of International Criminal Justice, 2023. URL: <https://academic.oup.com/jicj/article/21/2/245/7501846> (дата звернення: 07.05.2025)

90. Nash K., «Evidentiary Challenges and Innovations in ICC's Ukraine Investigations», International Criminal Law Review, 2023. URL: https://brill.com/view/journals/icla/23/4/article-p543_543.xml (дата звернення: 07.05.2025)

91. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua> (дата звернення: 09.05.2025)

92. United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org/en/human-rights-monitoring> (дата звернення: 09.05.2025)

93. International Criminal Court. (2023). Situation in Ukraine. URL: <https://www.icc-cpi.int/ukraine> (дата звернення: 15.05.2025)

94. Schabas, W., «An Introduction to the International Criminal Court», 6th ed., Cambridge University Press, 2020, p. 640

95. Heller, K.J., «International Criminal Law Cooperation», in Cryer et al., «An Introduction to International Criminal Law and Procedure», Cambridge University Press, 2019, p. 640

96. Mégret F. The Politics of ICC Arrest Warrants. European Journal of International Law. – 2021. – Vol. 32, No. 3. – P. 753–778.

97. International Criminal Court, «States Parties to the Rome Statute», 2025, <https://www.icc-cpi.int/about/membership> (дата звернення: 12.05.2025)
98. Schabas W., «The ICC and High-Profile Prosecutions», *Journal of International Criminal Justice*, 2023. URL: <https://academic.oup.com/jicj/article/21/2/245/7501846> (дата звернення: 13.05.2025)
99. Heller K.J., «Deterrence and the ICC's Arrest Warrants», *International Criminal Law Review*, 2022, https://brill.com/view/journals/icla/22/3/article-p320_320.xml (дата звернення: 13.05.2025)
100. Mégret F., «Universal Jurisdiction and International Criminal Justice», *European Journal of International Law*, 2022. URL: <https://academic.oup.com/ejil/article/33/2/345/6591422> (дата звернення: 16.05.2025)
101. Nash K., «Hybrid Courts and Their Role in International Criminal Justice», *International Criminal Law Review*, 2023. URL: https://brill.com/view/journals/icla/23/4/article-p543_543.xml (дата звернення: 16.05.2025)
102. International coalition agrees on establishment of Special Tribunal for the crime of aggression against Ukraine. European Commission. 2025. 9 May. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/international-coalition-agrees-establishment-special-tribunal-crime-aggression-against-ukraine-2025-05-09_en (дата звернення: 19.05.2025).